

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest

Ines Perković

Jugoslavensko-sovjetski odnosi od 1945. do 1956. u hrvatskim
udžbenicima iz povijesti

Diplomski rad

Mentor: Dr.sc. Tvrko Jakovina

Zagreb, listopad 2013.

SADRŽAJ

1. Uvod	2
2. Kratki pregled modernog školstva u Hrvatskoj	5
3. Nastavni planovi i programi	10
3.1 Nastavni planovi i programi 40-ih godina	11
3.2 Nastavni planovi i programi 50-ih godina	23
3.3 Nastavni planovi i programi 60-ih godina	27
3.4 Nastavni planovi i programi 70-ih godina	28
3.5 Nastavni planovi i programi 80-ih godina	30
4. Hrvatski udžbenici iz povijesti i povijesne čitanke	31
4.1 Udžbenici 50-ih godina	33
4.2 Udžbenici 60-ih godina	39
4.3 Udžbenici 70-ih godina	47
4.4 Udžbenici 80-ih godina	54
5. Ostali udžbenici	58
6. Zaključak	64
7. Summary	67
8. Literatura	68

1. UVOD

Stvoren na temeljima Oktobarske revolucije 1917. godine, socijalistički Sovjetski Savez bio je tvorevina više republika u kojoj su zemlje unutar imale svoj pravni identitet, ali su istodobno morale biti u skladu sa sovjetskim ciljevima na području ekonomije, gospodarstva i vojske.¹ Osim zemalja (poput Rusije, Ukrajine, Kazahstana, ...) koje su službeno činile SSSR nalazilo se tu i niz zemalja satelita koje su pripadale sovjetskoj političkoj sferi, a čija su politička vodstva podilazila onom sovjetskom.

Sovjetski Savez i Titova Jugoslavija svoje su sličnosti mogli naći u karakteru društvenog sistema - socijalizma. Ali upravo će jugoslavenstvo nastojanje traženja vlastitog puta u socijalizam (te niz drugih razloga o kojima će biti više riječ dalje u radu) rezultirati višegodišnjim prekidom odnosa dvaju zemalja.

Jugoslavenska i sovjetska povijest međusobno su isprepletene. To je uključivalo širenje socijalizma u Jugoslaviji po uzoru na Sovjetski Savez (gospodarstvo, društvo), utjecaj i značaj Crvene armije na području Jugoslavije u vrijeme Drugog svjetskog rata (posebice kod oslobađanja Beograda i sjeveroistočnih dijelova Srbije), sukob po pitanju ispravnog puta u socijalizam, razne optužbe (o kojima će također biti riječ dalje u radu) upućene jugoslavenstvu političkom vrhu od strane Staljina što će rezultirati izbacivanjem Jugoslavije iz Informbiroa 1948. godine.

Glavno pitanje ovog rada je mijenjanje slike Sovjeta u hrvatskim udžbenicima povijesti te planovima i programima za određene školske godine te u kolikoj mjeri je to prikazano u nastavnom sadržaju. Osvrnut ću se i na pitanje uravnoteženosti u samom sadržaju. Literatura koju ću analizirati je iz različitih vremenskih razdoblja u kojima je dolazilo do oscilacija u jugoslavenstvo-sovjetskim odnosim, posebice onima od 1945. do 1956. godine. Možemo reći kako je upravo to vremensko razdoblje najzanimljivije za proučavanje odnosa tih dvaju zemalja.

Rad uključuje odgovaranje na pitanja ključnih događaja jugoslavenske povijesti, a koji su bili usko povezani sa Sovjetskim Savezom; uloga Crvene armije pri oslobađanju

---

¹ Calvocoressi, Peter. *Svjetska politika nakon 1945.* [s engleskog preveli Nedjeljka i Janko Paravić], Nakladni zavod Globus – Adamić, Zagreb, 2003., 291

jugoslavenskih područja, priznaju li autori udžbenika te nastavnih planova i programa Sovjetskom Savezu zaslugu u obliku vojne pomoći, itd.. Osim toga, veliki naglasak će biti na 1948. godini i nastavnom sadržaju koji se tiče Rezolucije Informbiroa, kako je ona bila prikazana kroz nastavu povijesti te smatra li Komunistička partija Jugoslavije da su Staljinove optužbe opravdane. Iako se ovaj rad većinom temelji na nastavnom sadržaju koji se bavi Staljinovim Sovjetskim Savezom, osvrnut ću se i na jugoslavensko mišljenje o temeljima socijalizma što je otpočelo Lenjinom i Oktobarskom revolucijom 1917. godine te vremenu carske Rusije.

Osim analiziranja slike Sovjetskog Saveza u hrvatskim udžbenicima povijesti, što i dalje ostaje glavni cilj ovog rada te zauzima veliku većinu analize, malim dijelom osvrnut ću se i na sliku Zapada koji je predstavljao kapitalističko društvo predvođeno Sjedinjenim Američkim Državama te ostalim zapadnim zemljama. Pokušat ću odgovoriti jesu li loši odnosi Jugoslavije i SSSR-a utjecali na poboljšanje odnosa Jugoslavije i Zapada te je li to rezultiralo promjenama u nastavnom sadržaju koji se tiče slike Zapada.

Temeljna literatura koju ću koristiti za analizu u ovome radu glavnim djelom čini 14 nastavnih planova i programa za određene školske godine u razdoblju od 1946. do 1988. godine te 15 udžbenika od kojih su njih 12 za nastavu povijesti (jedan udžbenik je srpski udžbenik iz povijesti) te dva udžbenika iz drugih nastavnih predmeta, ali koji nam također mogu poslužiti za analizu slike Sovjetskog Saveza. Korišteni udžbenici su iz razdoblja od 1955. do 1987. godine.

2. KRATKA POVIJEST MODERNOG ŠKOLSTVA U HRVATSKOJ

Moderno školstvo kakvo danas poznajemo na području Hrvatske započelo je s reformama bana Ivana Mažuranića u drugoj polovici 19. stoljeća odnosno Zakonom o pučkim školama iz 1874. uz izmjene 1888. godine.² Početkom 20. stoljeća, školstvo je u različitim dijelovima današnje Hrvatske (Dalmacija, Istra, Slavonija i Hrvatska) bilo pod utjecajem Austrije i Ugarske. Na primjer, iako je za Hrvatsku i Slavoniju važio spomenuti Zakon o pučkim školama, školski sustav Dalmacije i Istre odvijao se po austrijskom obrascu i važećim zakonima. U Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji osnovna škola bila je obvezna, dok se njeno trajanje na pojedinim područjima razlikovalo.

Nakon proglašenja Kraljevstva Slovenaca, Hrvata i Srba krajem 1918. godine školstvom je na području Hrvatske upravljalo Povjereništvo za prosvjetu Zemaljske vlade koja je izdavala udžbenike.³ Težnja nove, centralističke vlasti bilo je kroz obrazovni sustav odgojiti nove generacije u duhu integralnog jugoslavenstva.⁴ Radilo se na donošenju Zakona o narodnim školama po uzoru na Kraljevinu Srbiju, ali kao takav nije imao podršku hrvatske i slovenske strane.⁵ Isto tako, treba naglasiti kako je sustav zakona i odredbi u Hrvatskoj i Slavoniji privremeno ostao isti onaj iz Austro-ugarske.⁶ Ulaganje u školstvo bilo je nedovoljno zbog loše ekonomske i gospodarske situaciju nakon Prvog svjetskog rata.⁷ Kada govorimo o nastavnim planovima i programima, prvi koji je vrijedio za narodnu osnovnu školu cijele SHS izdan je tek u ljeto 1926. godine. Za srednjoškolsko obrazovanje, privremeni je također izdan 1926. godine. Bio je namijenjen nižim razredima srednjih škola. Za više razrede realnih gimnazija i klasičnu gimnaziju izdan je 1927. godine.⁸

---

² Petrungraro, Stefano. *Pisati povijest iznova*, Zagreb: Srednja Europa, 2009., 53

³ ibidem, 54

⁴ *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, urednik D. Franković, Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1958., 308

⁵ Ibidem, 310

⁶ Ibidem, 308

⁷ Ibidem, 308 - 309

⁸ Ibidem, 311

Smanjen interes političkog vodstva za područje školstva posljedica je sve većeg pridavanje pažnje političkim, gospodarskim, ekonomskim te nacionalnim pitanjima. Prema talijanskom povjesničaru Stefanu Petrungaru, *politička je djelatnost na obrazovnom polju tek hrpa odluka donesenih na prečac, prepuštenih trenutnom ministru i njegovoj osobnosti, bez posebne mogućnosti njihove stvarne provedbe.*⁹

Situacija na obrazovnom polju se mijenja tek uvođenjem diktature kralja Aleksandra Karađorđevića te promjenom imena Kraljevine SHS u Kraljevinu Jugoslaviju početkom 1929. godine. Tada i na području školstva dolazi do reformi koje su trebale sustavno uvesti ideologiju integralnog jugoslavenstva u cjelokupni obrazovni sustav¹⁰. Donesen je Zakon o narodnim školama.¹¹ Time je uvedeno školovanje u trajanju od 8 godina, ali je u praksi trajalo samo 4 godine.¹² Na području obrazovnog sustava radilo se na prevrednovanju nastavnog sadržaja koji je obuhvaćao nacionalnu povijest država unutar Kraljevine Jugoslavije te nametanju ideologije integralnog jugoslavenstva.

Za vrijeme Stojadinovićeve vlade smanjila su se sredstva namijenjena Ministarstvu obrazovanja što je pokazalo pravu sliku o odnosu vlade prema školstvu. Plan je bio uvesti jedinstvene udžbenike koji bi se koristili na području cijele Kraljevine Jugoslavije, ali se od te ideje odustalo.

Sporazumom Cvetković-Maček, postupno se počela napuštati ideja integralnog jugoslavenstva.¹³ Sporazumom je uspostavljena Banovina Hrvatska. Zanimljivo je kako je jedna od prvih odluka Hrvatskog sabora u Banovini Hrvatskoj bila ta o izmjenama Zakona o udžbenicima.¹⁴

S obzirom na to da se ovaj rad velikim dijelom temelji na podacima iz udžbenika i nastavih planova i programa iz druge polovice 20. stoljeća, zanimljivo je vidjeti kakvi su bili oni iz prve polovice. Prema Stefanu Petrungaru, u vremenskom razdoblju između dva svjetska rata, jugoslavenske udžbenike možemo podijeliti u tri skupine. Prvu skupinu čine udžbenici iz

---

⁹ Petrungaro, PISATI POVIJEST IZNOVA, 56

¹⁰ Franković, POVIJEST ŠKOLSTVA, 323

¹¹ Ibidem, 330

¹² Ibidem, 333

¹³ Petrungaro, PISATI POVIJEST IZNOVA, 64 - 65

¹⁴ ibidem, 65

razdoblja od 1918. do 1929. godine u kojima se može primijetiti naznake uvođenja elemenata integralnog jugoslavenstva odnosno ideologije troimenog naroda, ali uz daljnju samostalnost autora. Sljedeća skupina je iz razdoblja od 1929. pa sve do sporazuma Cvetković-Maček 1939. godina kada se ciljano vršilo nametanje zajedničke, jugoslavenske povijesti, a udžbenici iz povijesti dobili su naziv *Povijest Jugoslavije*. Treću skupinu čine udžbenici u kojima se može primijetiti proces ponovnog uvođenja nacionalne povijesti, a programi su preuzeti iz 1930-ih godina i razdoblja Banovine Hrvatske. Petrungaro napominje kako je moguće podijeliti na još pokoju skupinu, ali da je ova podjela na tri skupine može poslužiti kao koristan okvir.¹⁵

U vrijeme Nezavisne Države Hrvatske hrvatsko se obrazovanje vratilo na stanje koje je uključivalo jače povezivanje Crkve i školstva. U skladu s ustaškom režimom, krenulo se i na provođenje ustaške ideologije i na obrazovnom području. Osim toga, sve su se više isticala neprijateljstva prema drugim narodima, posebice Židovima i Srbima. Židovima je čak bilo i zabranjeno upisivanje u škole.¹⁶

Osnovna škola dobila je stari naziv - pučka škola. Nastavni plan i program orijentirao se oko vjere i nacionalizma (ustaški elementi).¹⁷ Isti ideološki uzorak dogodit će se i uspostavom komunističke vlasti za vrijeme i poslije Drugog svjetskog rata s obzirom na tendenciju preobrazbe cijelog društva u socijalističko što se najbolje postizalo obrazovanjem. Nova vlast namjeravala je krenuti u smjeru koji ne bi isticao pojedine narode kao superiornije na području izvršavanja vlasti (poput srpskog centralizma) već u duhu federalizacije.

Za vrijeme Drugog svjetskog rata, Tito je pokretanjem antifašističkog partizanskog pokreta započeo novu dionicu jugoslavenske (a samim time i hrvatske) povijesti. Iako se Tito jednim dijelom tokom cijelog rata oslanjao na Sovjete, on je ipak zadržao samostalnost odlučivanja što će kasnije dovesti do zahlađivanja, a naposljetku i potpunog prestanka odnosa dvaju država-.

Pred sam kraj rata, kako su partizani oslobađali područja okupirana od strane fašističkih vlasti, uspostava i reorganizacija nastave događala se u brzom roku.¹⁸

Uspostavom Federativne Narodne Republike Jugoslavije 1945. godine željelo se stvoriti novo, socijalističko društvo.¹⁹ U skladu s time, bilo je potrebno izmijeniti i obrazovni

---

15   ibidem, 66

16   ibidem, 70

17   ibidem

18   ibidem, 77

sustav. Obrazovanje je bilo u nadležnosti ministarstva republika.²⁰ Prvo se osnovalo Ministarstvo prosvjete koje je godine 1946. zamijenio Komitet za škole i nauku te Komitet za kulturu i umjetnost. Dvije godine poslije, obnavlja se savezno Ministarstvo nauke i prosvjete Vlade FNRJ kako bi išlo u skladu s vladinom namjerom o centralizaciji uprave.²¹ Zatim, to sve do 1950. godine preuzima Savjet za nauku i kulturu Vlade FNRJ kojeg 1953. zamjenjuje Sekretarijat za prosvjetu Saveznog izvršnog vijeća. Sekretarijat 1956. godine dobiva naziv Sekretarijat za prosvjetu i kulturu SIV-a.²² Učestalo mijenjanje tijela nadležnih za prosvjetu rezultat je neprestane reorganizacije savezne vlade početkom 50-ih godina.²³

S obzirom na federativno uređenje države, svaka je republika donekle samostalno odlučivala o svom nastavnom planu i programu, a prvi, privremeni su nastali 1945/46. godine²⁴ Treba naglasiti kako su se hrvatski planovi i programi za predmet povijesti razlikovali od ostalih republika. Na primjer, nastavni sadržaj u trećem razredu služio je kao svojevrsni uvod za četvrti razred, kada su se te iste teme detaljnije obrađivale.²⁵ Tako planiranje održalo se u praksi od 1945. do 1955. godine. U vrijeme Rezulucije Informbiroa nastali su novi programi za školsku godinu 1948/49. u čijoj je izradi svoj utjecaj imao savezni Komitet za škole i nauku koji je prethodno donio novi savezni plan i program. Isto tako, na spomenuti plan i program utjecao je i sam prekid odnosa sa SSSR-om.²⁶ Jedna od glavnih promjena bilo je pitanje nacionalne povijesti FNRJ-a onosno zajednička povijest južnoslavenskih naroda.²⁷

Bitno je spomenuti Opći zakon o školama iz 1958. godine kada je ozakonjeno osmogodišnje osnovnoškolsko obrazovanje te srednjoškolsko u trajanju od četiri godine.²⁸

---

¹⁹ ibidem, 80

²⁰ Koren, Snježana. *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945-1960)*, Zagreb, Srednja Europa, 2012., 52

²¹ Ibidem, 53

²² ibidem

²³ Ibidem, 61

²⁴ Ibidem, 92

²⁵ Ibidem, 93

²⁶ Ibidem, 100-101

²⁷ Ibidem, 101

²⁸ Ibidem, 85-86

Nakon sloma Hrvatskog proljeća 1971. godine, došlo je do takozvane *reforme školstva* koja je trebala izjednačiti gimnazijsko obrazovanje i škole za radnička zanimanja.²⁹ Ona je pripremana od 1972., a počela se provoditi u djelo od 1974. godine. To je trajalo do 1990. godine kada su ponovno uvedene gimnazije i sustav školstva kakav danas znamo u Republici Hrvatskoj.

Kada govorimo o porastu obrazovanja u okviru broja škola i učenika u SFRJ, možemo reći kako je broj osnovnih škola od 1938/39. do 1977/78. porastao s 9 190 na 13 168, a broj učenika s 1 470 973 na 2 831 480. U razdoblju od 1938/39. do 1973/74. godine, kada govorimo o srednjim školama, je broj škola porastao od 1 070 do 2 094. Broj učenika srednjih škola u razdoblju od 1938/39. do 1977/78. godine porastao je sa 210 530 na 919 070.³⁰

---

²⁹ Goldstein, Ivo. *Hrvatska 1918-2008*, Zagreb: EPH Liber, 2008., 567

³⁰ Mratović, Veljko. *Teorija i praksa socijalističkog samoupravljanja*, Zagreb: Školska knjiga, 1981., 156

3. NASTAVNI PLANOVI I PROGRAMI KORIŠTENI U RADU

	NASTAVNI PLANOVI I PROGRAMI	IZDAVAČ	NAKLADNIK	GODINA IZDANJA
1.	<i>Nastavni plan i program za gimnazije i klasične gimnazije – izmjene i dopune za školsku godinu 1946/7. I. jezici, povijest, Ustav FNRJ i filozofija</i>	Ministarstvo prosvjete NRH	Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb	1946.
2.	<i>Nastavni plan i program za gimnazije, klasične gimnazije i sedmogodišnje škole za školsku godinu 1947/8. III. Povijest, Ustav FNRJ i filozofija</i>	Ministarstvo prosvjete NRH	Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb	1947.
3.	<i>Nastavni plan i program za osnovne škole u Narodnoj Republici Hrvatskoj za školsku godinu 1947/8.</i>	Ministarstvo prosvjete NRH	Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb	1947.
4.	<i>Nastavni plan i program za gimnazije (od I. do VIII. razreda)</i>	Ministarstvo prosvjete NRH	Zagreb	1948.
5.	<i>Nastavni plan i program za osnovnu školu</i>	Ministarstvo prosvjete NRH	Zagreb	1948.
6.	<i>Nastavni plan i program za osmogodišnje škole i niže razrede gimnazija</i>	Ministarstvo prosvjete NRH	Školska knjiga, Zagreb	1951.
7.				
8.	<i>Nastavni plan i program za narodne četverogodišnje i šestogodišnje škole i niže razrede osmogodišnjih škola</i>	Savjet za prosvjetu, nauku i kulturu NRH	Školska knjiga, Zagreb	1954.
9.	<i>Osnovna škola – programska struktura</i>	Zavod za unapređenje nastave i općeg obrazovanja NRH	Školska knjiga, Zagreb	1958.
10.	<i>Osnovna škola – odgojno obrazovna</i>		Školska knjiga,	1964.

<i>struktura, II. izdanje</i>		Zagreb	
11.	<i>Osnovna škola – odgojno obrazovna struktura, III. izdanje</i>	Zavod za unapređenje školstva SRH	Školska knjiga, Zagreb 1965.
12.	<i>Naša osnovna škola – odgojno obrazovna struktura</i>		Školska knjiga, Zagreb 1974.
13.	<i>Osnove nastavnog plana i programa za srednjoškolsko obrazovanje u SR Hrvatskoj</i>	Zavod za unapređivanje stručnog obrazovanja SRH	Školska knjiga, Zagreb 1974.
14.	<i>Plan i program odgoja osnovnog obrazovanja, razredna i predmetna nastava-jezično-umjetničko područje, društveno područje, strani jezici, zajednica učenika</i>		Školske novine, Zagreb 1988.

3.1 NASTAVNI PLANOVI I PROGRAMI 40-IH GODINA

Nastavni planovi i programi određuju plan rada nastavnika u osnovnim/osmogodišnjim i srednjim školama.

Nakon Drugog svjetskog rata, Jugoslavija je više bila povezana sa Sovjetskim Savezom nego sa Zapadom. To se vidjelo po pitanju puta u socijalizam te na području gospodarstva gdje se FNRJ otvorila istočnom tržištu (što traje do 1948. godine), iako ne dopuštajući potpunu sovjetsku kontrolu gdje je uglavnom zadržano pravo samostalnog odlučivanja. Utjecaj Sovjeta na Jugoslaviju vidimo i u odbijanju pomoći Zapada u obliku Marshallovog plana.

O jugoslavensko-sovjetskim odnosima te o sovjetskoj povijesti općenito možemo vidjeti na primjeru *Nastavnog plana i programa za gimnazije i klasične gimnazije - izmjene i dopune za školsku godinu 1946/47.* u izdanju Nakladnog zavoda Hrvatske u Zagrebu iz 1946. godine kojeg izdaje Ministarstvo prosvjete Narodne Republike Hrvatske. U nastavnom planu i

programu za sedmi razred određuje se obrađivanje ruske povijesti do 1917. godine odnosno do Oktobarske revolucije te sovjetske povijesti u razdoblju od 1917. do 1946. godine.³¹ Nastavni sadržaj iz predmeta povijesti za sedmi razred obuhvaćao je sveukupno 114 školskih sati od kojih je 16 sati otpalo na spomenute teme. Povijest Rusije do 1917. godine obuhvatila je šest dok se sovjetska povijest između 1917. i 1946. godine predavala u trajanju od 10 školskih sati.³² Po tome možemo vidjeti kolika se važnost pridavala Sovjetskom Savezu te povijesti carske Rusije. To možemo usporediti s 15 sati tijekom kojih su učenici učili o Europskim zemljama, Sjedinjenim Američkim Državama i Japanu u drugoj polovici 19. stoljeća sveukupno.³³

U spomenutom izdanju nastavnog plana i programa kritizira se politika i režim stare Jugoslavije. Taj režim, prema planu i programu, bi se radije priklonio silama koje su se protivile novom narodnom poretku te je bio protiv Sovjetskog Saveza, za razliku od politike FNRJ.³⁴ Također, u sklopu istog predmeta, daje se jasna razlika u objašnjenju termina *republika* kada se dijeli na *buržoasku i sovjetsku*.³⁵ Po tome također možemo vidjeti kako je tadašnja politika FNRJ smatrala da republika treba biti. Jugoslavija je bila narodna i federativna republika, a put u socijalizam po sovjetskom ključu označavao je centralističko i autokratsko vođenje države u kojoj veliku ulogu imaju Partija i djelatnost tajnih službi, a mogućnost višestranačja bila je isključena.³⁶

U *Nastavnom planu i programu za gimnazije, klasične gimnazije i sedmogodišnje škole za školsku godinu 1947./48.* iz 1947. godine za III. razred gimnazije i VII. razred sedmogodišnje škole, unutar teme *Rusija* koja se obrađuje unutar 6 školskih sati, učenici opširnije uče o revolucionarnom pokretu, ličnostima poput Lenjina i Staljina te općenito o nastanku i razvoju SSSR-a.³⁷

---

³¹ Ministarstvo prosvjete Narodne Republike Hrvatske. *Nastavni plan i program za gimnazije i klasične gimnazije - izmjene i dopune za školsku godinu 1946./47. I. Jezici, povijest, Ustav FNRJ i filozofija*, Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske, 1946., 14

³² ibidem

³³ ibidem

³⁴ ibidem, 15

³⁵ ibidem, 16

³⁶ Roberts, J.M, *Povijest Europe*, Zagreb: AGM, 2002., 535

³⁷ Ministarstvo prosvjete Narodne Republike Hrvatske. *Nastavni plan i program za gimnazije, klasične gimnazije i sedmogodišnje škole za školsku godinu 1947./48. III. Povijest, Ustav FNRJ i filozofija*, Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske, 1947., 12

Unutar teme *Narodno-oslobodilačka borba* Sovjeti se također češće spominju. Nastavni plan i program predviđa učenje o dolasku sovjetske (tako i britanske) vojne misije u Vrhovni štab, o uspješnosti Crvene armije te samim dolaskom na područje na kojem se vodila Narodno-oslobodilačka borba. Isto tako, uči se i o sovjetskoj pomoći pri oslobađanju područja Srbije, posebice Beograda.³⁸

U VII. razredu gimnazije detaljno se uči o Lenjinu, boljševicima, Revoluciji 1905. godine koja je, na neki način, prethodila Oktobarskoj revoluciji 1917. koju ovaj plan i program također obuhvaća. Predviđa se obrađivanje nastavnog sadržaja koji govori o ekonomskim i gospodarskim planovima u trajanju od pet godina popularno zvanih Petoljetke, o stvaranju besklasnog društva itd.³⁹ Razvitak komunizma u velikoj je mjeri uključivao seljake kojima se, u zamjenu za potporu, obećavalo blagostanje mir. Nakon nekog vremena seljaštvo je shvatilo kako se od njihovog rada hrani i stanovništvo u gradovima što je postao problem. On se djelomično riješio izdavanjem plana poznatog pod nazivom *Nova ekonomska politika* (NEP) kojime bi se seljacima dopustio i rad u vlastitu korist.⁴⁰ O spomenutom ekonomskom planu predaje se i u jugoslavenskim školama u sklopu povijesti SSSR-a. S druge strane, u SSSR-u je vladalo i drugo stajalište u kojemu se naglasak stavio na što žurniju industrijalizaciju, a praveći seljacima određene ustupke označavalo je sporiju provedbu iste. Staljinovim dolaskom na vlast otpočela je potpuna industrijalizacija u sovjetskom gospodarstvu, a poljoprivreda je postala grana u kojoj se seljake iskorištavalo u korist napretka industrijalizacije koja se provodila spomenutim petogodišnjim planovima⁴¹ o kojima je također riječ na satovima povijesti. Takav sadržaj nastavnih planova i programa u prvim godinama poslije Drugog svjetskog rata je očekivan.

Nadahnutost sovjetskim političkim i društvenim sistemom nije zaobišla niti obrazovanje gdje se, kako smo i vidjeli na primjeru prethodna dva nastavna plana i programa, provodilo podilaženje Sovjetskom Savezu.⁴² Obilježavao se dan Lenjinove smrti, Oktobarske revolucije, itd.⁴³

---

³⁸ ibidem, 13

³⁹ ibidem, 21-22

⁴⁰ Roberts, *POVIJEST EUROPE*, 535

⁴¹ ibidem, 536

⁴² Jakovina, Tvrtko. *Američki komunistički saveznik - Hrvati, Titova Jugoslavija i Sjedinjene Američke Države 1945.-1955.*, Zagreb: Profil International: Srednja Europa, 2003., 87

Iste 1947. godine, Ministarstvo prosvjete Narodne Republike Hrvatske izdaje i nastavni plan⁴⁴ za osnovne škole za školsku godinu 1947./48. Taj nastavni plan je ujedno i prvi plan⁴⁵ koji je objavljen po uspostavi novi vlasti nakon Drugog svjetskog rata.

*11. Narodno-oslobodilačka borba i njezine tekovine - ... bratstvo i jedinstvo južnoslavenskih naroda sakovano u borbi i njihovo oslanjanje na moćni Sovjetski Savez – залог pobjede nad vanjskim i unutrašnjim neprijateljima; ...*⁴⁶

U trećem i četvrtom razredu se obrađuju teme povezane s Narodnooslobodilačkom borbom u kojoj se spominje uloga Sovjetskog Saveza u obliku potpore koja je pružena partizanskoj borbi te karakteriziranje SSSR-a kao uvjet pobjede nad neprijateljem⁴⁷. Treba naglasiti kako se o toj temi, kao i o temi Drugog svjetskog rata i razdoblju prije toga više uči u IV. razredu. Tu se radi o osnovnoj školi koja je trajala četiri godine odnosno o nižim razredima osnovne škole⁴⁸. U nautku za III. razred osnovne škole nalaže se, kao zadnju temu u školskoj godini, *Narodno-oslobodilačka borba i njezine tekovine*.⁴⁹ To nam može poslužiti kao pokazatelj koliko je Narodnooslobodilačka borba bitna novonastalom političkom sistemu poslije Drugog svjetskog rata te se inzistira na učenju o istom bez obzira na učeničku dob. Iako se ne ide u detalje, nastavni plan za III. razred tom posljednjom temom ipak nalaže spominjanje Sovjetskog Saveza te *bratstvo i jedinstvo južnoslavenskih naroda*.⁵⁰ Naglašava se povezanost južnoslavenskih naroda koja je utemeljena na zajedničkoj borbi protiv neprijatelja, a uloga Sovjetskog Saveza je u obliku njihovog oslonca. S druge strane, nastavni plan i program za IV.

---

⁴³ ibidem, 94

⁴⁴ Ministarstvo prosvjete Narodne Republike Hrvatske. *Nastavni plan i program za osnovne škole u Narodnoj Republici Hrvatskoj za školsku godinu 1947./48.*, Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske, 1947.

⁴⁵ Petrungaro, *PISATI POVIJEST IZNOVA*, 80

⁴⁶ MP NRH, *NASTAVNI PLAN I PROGRAM ZA OSNOVNE ŠKOLE U NR HRVATSKOJ ZA ŠK. GOD. 1947/48.*, 31

⁴⁷ ibidem

⁴⁸ Petrungaro, *PISATI POVIJEST IZNOVA*, 80

⁴⁹ MP NRH, *NASTAVNI PLAN I PROGRAM ZA OSNOVNE ŠKOLE U NR HRVATSKOJ ZA ŠK. GOD. 1947/48.*, 28

⁵⁰ ibidem, 31

razred proširuje sadržaj u kojem se, između ostalog, uči o događajima iz aktualnog vremenskog razdoblja. To uključuje nastavni sadržaj o povijesti dvadesetog stoljeća zaključno s prvim poslijeratnim godinama. Osim toga, velika se važnost pridaje i povijesti Slavena.

*27. Prvi svjetski rat i revolucija u Rusiji. Obaranje cara, velikaša i kapitalista s vlasti; radni narod pod vodstvom Lenjina i Staljina preuzima vlast i izgrađuje svoju socijalističku domovinu.*⁵¹

Vrijeme carske Rusije okarakterizirano je kao vrijeme imperijalizma, buržoazije u kontrastu s novim društveno-političkim komunističkim sistemom koji je nastupio 1917. godine nakon Oktobarske revolucije te svrgavanja i likvidiranja dotadašnje vladajuće carske dinastije Romanov. Iako je carska Rusija za socijaliste predstavljala politiku koja je u svemu radila protiv naroda i radnika, ona je ipak postala dio svjetske povijesti i kao takva je zaslužila biti dio nastavnog sadržaja. Prvi svjetski rat podijelio je Europu, a kako je carska Rusija bila jedna o članica saveza Antante, njena propast nije značila ništa dobro za ostale članice poput Francuske i Velike Britanije.⁵² Iako je propašću Ruskog Carstva moć Antante oslabila, ulaskom Sjedinjenih Američkih Država u Drugi svjetski rat 1917. godine ublažio je gubitak istočnoeuropskog saveznika.⁵³ S obzirom na izbijanje građanskog rata u Rusiji nakon svrgavanja carske vlasti, nova sovjetska vlada zatražila je potpisivanje mira s Centralnim silama koji je na koncu i potpisan u Brest-Litovsku čime je Rusija i službeno istupila iz Prvog svjetskog rata.⁵⁴

Sljedeće godine, nastavni plan za gimnazije donosi opširniji sadržaj o temama sovjetske povijesti.

Velika oktobarska socijalistička revolucija. Buržoaska februarska revolucija. Dolazak Lenjina i aprilske teze. Kontrarevolucionarna zavjera Kornjilova. Oktobarski oružani ustanak u

---

⁵¹ Ibidem, 35

⁵² Roberts, POVIJEST EUROPE, 520

⁵³ ibidem, 521

⁵⁴ Dukovski, Darko. Povijest srednje i jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća II., Zagreb: Alinea, 2005., 24

Petrogradu i Moskvi. Organiziranje sovjetske države i oslobođenje ugnjetanih masa i naroda. Svjetsko-historijski značaj i utjecaj Oktobarske revolucije. (3 sata) ...

... Kapitalističke zemlje i Sovjetski Savez of 1919. – 1941. Revolucionarni val u Evropi. Suprotnosti između država versajskog sistema. Borba za svjetska tržišta i utjecajne sfere. Njemačko naoružavanje i politika revanša. Ekonomska kriza u kapitalizmu. Demokratski i fašistički tabor u kapitalizmu. Plan GOELRO u SSSR-u. Pjatiljetke: industrijalizacija; kolektivizacija (prevođenje seljaka u socijalizam); stahanovski pokret. Staljinov ustav. Borba SSSR za mir. (2 sata)⁵⁵

Ne samo da se uči o njihovoj ulozi u Drugom svjetskom ratu i utjecaju na Narodnooslobodilačku borbu, već se spominje i sovjetska povijest općenito; *pjatiljetke*, GOELRO plan, kolektivizacija, Staljinov ustav, itd.⁵⁶ Centralno mjesto sovjetske povijesti u nastavnom sadržaju zauzima Oktobarska revolucija koja je, prema jugoslavenskim nastavnim planovima i programima od velikog značaja te zauzima posebno mjesto u njemu, kao tema koja se opširnije obrađuje. U usporedbi s naputcima o kapitalističkom Zapadu u kojem je naglasak stavljen na financijske krize kao primjer kako kapitalizam kao sustav ne funkcionira, sustav socijalizma po uzoru na SSSR se ističe kao najbolji put ka gospodarskom i ekonomskom oporavku.

Rusija. Ekonomski razvoj; kapitalizam u industriji i poljoprivredi; industrijski napredak 90-ih godina, željeznice i teška industrija, uvoz stranog kapitala; ostaci feudalizma na selu. Politička reakcija carizma – vojno feudalni despotizam; nacionalno i kolonijalno ugnjetavanje. Položaj seljaka i radništva; revolucionarni pokreti 70-ih godina, štrajkovi i prve organizacije. Plehanov; marksistička grupa „Oslobođenje rada“; širenje marksizma u Rusiji; prvi socijaldemokratski kružoci. V.I. Lenjin; osnivanje petrogradskog „Saveza borbe za oslobođenje radničke klase“; štrajkovi; I. kongres RSDRP; „Iskra“ i borba za stvaranje revolucionarne partije proletarijata; II. kongres RSDRP. – Carska Rusija u sistemu svjetskog

---

⁵⁵ Ministarstvo prosvjete Narodne Republike Hrvatske. *Nastavni plan i program za gimnazije (od I. do VIII. razreda)*, Zagreb: 1948., 77

⁵⁶ ibidem

imperijalizma ... Ruski imperijalizam u Srednjoj Aziji i na Dalekom Istoku ... Revolucionarna kriza uoči 1905. Početak revolucije; politički štrajkovi i demonstracije radnika, pokret seljaštva, pobuna na krstarici „Potemkin“. III. kongres RSDRP. Sveruski oktobarski štrajk. Carski manifest 17. oktobra 1905. Pojava sovjeta radničkih deputata. Decembarski oružani ustanak. Uzmak revolucije. Uzroci poraza revolucije; njen značaj. ... Radnički pokret u doba reakcije; stvaranje samostalne boljševičke partije. ... (5 sati)⁵⁷

Kao što je već spomenuto ranije, na povijest carske Rusije se ne gleda kao na pozitivno vrijeme za ruski narod. Konkretnije, slika carske Rusije u drugoj polovici 19. stoljeća ostavlja dojam apsolutne neuspješnosti tadašnje carske politike kao usko povezane s kapitalističkim Zapadom čiji je ekonomski i gospodarski sustav postao temeljem ruske carevine. Kritika kapitalizma uključuje nastavni sadržaj o imperijalističkom i kolonijalističkom karakteru carske vladavine koja šteti narodu. Kao protuteža tome je socijalizam i buđenje radničkog pokreta u predvečerje Oktobarske revolucije 1917. kao pojam oslobađanja ugnjetavanog naroda.

Zanimljiva je usporedba s količinom nastavnog sadržaja koji se tiče povijesti zapadnih zemalja, posebice Sjedinjenih Američkih Država. Bez obzira na status Sjedinjenih Država kao vodeće svjetske sile, njihova povijest druge polovice 19. stoljeća uvjerljivo je manje obrađena u nastavnom planu i programu iz 1948. godine. Na to gradivo sveukupno otpadaju tri nastavna sata dok na rusku povijest odlazi pet nastavnih sati. U odnosu na količinu nastavnog sadržaja o ruskoj povijesti, američka povijest se ne obrađuje tako opširno što upućuje na to da je jugoslavenskoj državi bila bitnija ruska. Iako se radilo o povijesnim prilikama u carskoj Rusiji (s obzirom da ideologijom i političkim sustavom nije toliko bliska novoj Jugoslaviji), one se obrađuju u tolikom opsegu koliko američka i talijanska povijest zajedno. Tu se i dalje govori o povijesti druge polovice 19. stoljeća.

... Prvi Ustav SSSR. – Borba za socijalističku industrijalizaciju; uspjesi socijalističke industrijalizacije – SSSR postaje industrijska zemlja. Prva pjatiljetka. Socijalističko takmičenje. – Početak masovnog kolhoznog pokreta. Borba za kolektivizaciju poljoprivrede; likvidacija najbrojnije klase eksploatora, klase kulaka, i prevođenje na put socijalizma najbrojnije klase

---

⁵⁷

ibidem, 91

radnog naroda, klase seljaka; pobjeda kolhoznog uređenja. Rezultati prve pjatiljetke. Pobjeda socijalizma na cijelom frontu. – Borba za dovršenje izgradnje socijalističkog društva. Druga pjatiljetka, njeni rezultati. Stahanovski pokret. Podizanje narodnog blagostanja i narodne kulture. Donošenje novog ustava (Veliki Staljinski ustav). Izbori za Vrhovni sovjet SSSR. Treća pjatiljetka. Borba Sovjetskog Saveza za mir u uslovima drugog svjetskog rata. (do 1939.). (8 sati)⁵⁸

Primjećujemo opširne i detaljne smjernice o onome što će se predavati u sklopu nastavne teme *Sovjetski Savez 1917.- 1939.*, gdje se navode događaji sovjetske povijesti u trajanju od 8 školskih sati.⁵⁹

... Oslobodilačka misija SSSR-a u ratu protiv fašizma ... Proširenje i jačanje SSSR-a i porast njegovog moralno-političkog autoriteta u svijetu ... SSSR na čelu antiimperijalističkog i demokratskog fronta u svijetu, glavna snaga i organizator pravednog mira ...⁶⁰

Zanimljivo je kako se u temama suvremene povijesti (tematika Drugog svjetskog rata) nerijetko barem jednom spominje Sovjetski Savez i njegova uloga. Sovjetima se priznaje velika moć te se ističe jačanje njegova autoriteta u svijetu.⁶¹

Kao što je već spomenuto, Narodnooslobodilačka borba usko je povezana s djelovanjem Sovjetskog Saveza..

... Savez i čvrst oslonac na SSSR – osnovni objektivni faktor naše pobjede. Jedinstvo sa slavenskim narodima - jedan od osnovnih elemenata naše vanjske političke linije.⁶²

... Bitka kod Staljingrada kao prekretnica u razvitku oslobodilačkog rata i njen odjek u našoj zemlji ...⁶³

---

⁵⁸ Ibidem, 94

⁵⁹ ibidem, 94

⁶⁰ ibidem, 94 - 95

⁶¹ ibidem

⁶² ibidem, 105

⁶³ ibidem, 106

*... Razvitak oslobodilačke borbe u Srbiji. Sastanak Crvene armije i NOV. Oslobođanje Beograda ... Borba za konačno oslobođenje naše zemlje u savezu sa Crvenom armijom ... Razvijanje naše revolucije u okviru velikog oslobodilačkog rata. Oslonac na SSSR i njegova pomoć kao faktor naše pobjedonosne revolucije ... Petogodišnji plan – put k izgradnji socijalizma u našoj zemlji. Bratski savez sa SSSR-om – temelj vanjske politike FNRJ ...*⁶⁴

Iako je ovaj plan i program izdan 1948. godine za koju znamo kako je godina prekretnica u jugoslavensko-sovjetskim odnosima zbog Rezolucije Informbiroa kojom su prekinuti odnosi dvaju zemalja, čini se kako taj događaj nije utjecao na njega tj. na plan i program. S obzirom na događanja 1948., zanimljivo je naići na opise sovjetske povijesti koji su pisani u pozitivnom tonu. Značaj sovjetske vojne uloge u Drugom svjetskom, kako na području ostatka ratne Europe tako i na području Jugoslavije, čini se velik. Posebice kada se radi o Narodnooslobodilačkoj borbi koja je određena jugoslavenska područja oslobodila uz potporu i pomoć Crvene armije. Dobri odnosi vidljivi su i nakon Drugog svjetskog rata gdje se naglašava bratstvo s SSSR-om i drugim slavenskim narodima. Možemo reći kako je plan i program iz 1948. godine najapologetskiji kada se govori o SSSR-u. Biti će zanimljivo vidjeti što će se događati u planovima i programima u vrijeme kada je Rezolucija Informbiroa konkretno utjecala na društveni i politički život Jugoslavije te njezine vanjsko-političke odnose.

U vremenu nakon Drugog svjetskog rata i prije Rezolucije Informbiroa 1948. godine, čvrste veze Jugoslavije i Sovjetskog Saveza rezultirale su slijeđenjem sovjetskog modela ustroja države i društva. Mogli bi reći kako je Tito težio prenijeti sovjetske karakteristike socijalističkog društva, ekonomije i gospodarstva te primijeniti ih na novoj Jugoslaviji.⁶⁵ Jugoslavija će slijediti sovjetski put organizacije društva i gospodarstva. Po uzoru na Sovjetski Savez, preorganizirati će se školski sustav, područja kulture, itd. Na gospodarskom planu će se težiti trgovini prema Istoku.⁶⁶ Treba naglasiti kako je 1945. godine potpisan i *ugovor o prijateljstvu i uzajamnoj pomoći* ovih dvaju zemalja, a godinu poslije i *ugovor o ekonomskoj pomoći*.⁶⁷ Velika većina

---

⁶⁴ ibidem, 107

⁶⁵ Banac, Ivo. *Sa Staljinom protiv Tita: Informbirovski rascjepi u jugoslavenskom političkom pokretu*, [s engleskog preveo Josip Šentija], Zagreb: Globus, 1990., 36

⁶⁶ ibidem

⁶⁷ Goldstein, *HRVATSKA 1918-2008*, 442-443

jugoslavenskog područja nije oslobođena vojnom aktivnošću Crvene armije kao što je to bio slučaj sa ostalim zemljama koja će kasnije postati dijelom Sovjetskog Saveza, ali to nije spriječilo Staljinovo očekivanje potpune poslušnosti.

Prve tri godine po završetku Drugog svjetskog rata protekle su u znaku jugoslavensko-sovjetske suradnje. Stvaranje jugoslavenske armije potpomognuta je sovjetskim vojnim instruktorima koji su radili na kadetskom obučavanju.⁶⁸ Zanimljivo je kako će upravo povlačenje sovjetskih vojnih instruktora obilježiti početak prestanka odnosa Jugoslavije i Sovjetskog Saveza 1948. godine.

Zbog sovjetskih će savjeta Jugoslaviji o komunikaciji i odnosu za Zapadom, Tito odbiti američku pomoć u poslijeratnoj obnovi u obliku Marshallovog plana. Hladni rat u godinama nakon Drugog svjetskog rata nije se vodio izravnim sukobima SSSR-a i Sjedinjenih Američkih Država, već se vodio politikom *zadržavanja*. Upravo tome je i trebao poslužiti Marshallov plan – suzbiti sovjetski utjecaj u zemljama nakon Drugog svjetskog rata.

Bez obzira na potpisane *ugovore* o uzajamnoj pomoći i prijateljstvu, okolnosti za Jugoslaviju nisu bile idealne. Sovjetska pomoć nije u bila u tolikoj mjeri koliko se očekivalo, a sve je više dolazila do izražaja sovjetska težnja pretvaranja jugoslavenskog područja u sovjetsku žitnicu.⁶⁹ Ono što je Staljinu najviše smetalo bila je Titova samostalnost u odlučivanju te kako će to utjecati na vanjsku politiku Sovjetskog Saveza. Posebice kada su u pitanju bili sovjetski odnosi sa Zapadom. Staljin je smatrao kako bi Jugoslavija mogla izazvati sukobe sa zapadnim zemljama, posebice zbog svoje uloge u građanskom ratu u Grčkoj kada je Tito bio na strani komunista i potpomagao ih.⁷⁰ Staljin je strahovao kako će se Jugoslavija postaviti kao novi, samostalni komunistički lider u tom dijelu Europe.⁷¹ Zahlađivanje odnosa potpomognuto je i jugoslavensko-bugarskom idejom o stvaranju federacije tih dvaju zemalja što Sovjetima nikako nije odgovaralo. Moskva je u tom slučaju imala drugačije rješenje, a to je bila jugoslavensko-bugarska federacija uz kasnije priključenje Albanije uz sovjetsku ulogu nadgledaoca. Takvo je

---

⁶⁸ Banac, *SA STALJINOM PROTIV TITA*, 36

⁶⁹ ibidem, 443

⁷⁰ ibidem, 444

⁷¹ Banac, *SA STALJINOM PROTIV TITA*, 41

rješenje Jugoslavije odbila početkom 1948. godine.⁷² Time je otpočeo početak kraja jugoslavensko-sovjetskih odnosa kada su Sovjeti povukli svoje vojne instruktore iz Jugoslavije. Staljin je jugoslavenskom vodstvu predbacivao širenje antisovjetske atmosfere u zemlji, smatrao je da postoji manjak demokratičnosti i nedovoljno klasne borbe.⁷³ Tito je sve optužbe odbacio. A pojedinci koji se nisu slagali s Titom oko stajališta kako Jugoslavija mora nastaviti tražiti svoj put u socijalizam te su zagovarali usko povezivanje sa SSSR-om, ako ne i ulazak u SSSR, bili su uhapšeni.⁷⁴ Sovjeti su jugoslavenskom vodstvu predbacivali pretjeranu samovoljnost i uobraženost te istovremeno umanjivali uspjeh Narodnooslobodilačke borbe i utjecaj KPJ koja je, prema Staljinovom pismu⁷⁵, na nižoj razini od one u Francuskoj ili Italiji te kako je komunistička vlast u Jugoslaviji uspostavljena jedino jer je imala izravnu vojnu pomoć SSSR-a.⁷⁶

Staljin je u svibnju 1948. Titu i ostalom vodstvu poslao poziv za sudjelovanje na zasjedanju Kominforma u Bukureštu krajem lipnja te iste godine gdje bi se raspravljalo o jugoslavenskom pitanju.⁷⁷ Jugoslavensko vodstvo je odbilo poziv na zasjedanju na kojemu su sudjelovale sve ostale zemlje članice. A to zasjedanje ući će u povijest kao zasjedanje na kojemu je objavljena Rezolucija Informbiroa kojom se Jugoslavija isključuje iz članstva.⁷⁸ Kao što je ranije spomenuto, sukob prije Rezolucije odvijao se tajno (preko pisama), a nakon nje sukob je postao javan.⁷⁹ Tekst Rezolucije pročitan je emitiranjem preko radija koje je među jugoslavenskim narodom izazvalo šok i čuđenje.⁸⁰

Komunistička Partija Jugoslavije optužena je za antisovjetsku propagandu te ideologiju za koju Sovjeti smatraju kako nije u skladu s lenjinističkom.⁸¹ Ono što je Staljin

---

⁷² Goldstein, HRVATSKA 1918-2008, 444

⁷³ Banac, SA STALJINOM PROTIV TITA, 54-55

⁷⁴ ibidem, 120

⁷⁵ ibidem, 124

⁷⁶ ibidem

⁷⁷ ibidem, 125 - 126

⁷⁸ ibidem, 126

⁷⁹ ibidem

⁸⁰ Goldstein, HRVATSKA 1918-2008, 447

⁸¹ Ibidem, 126

savjetovao ostatku KPJ jest smjena Tita.⁸² Nakon Rezolucije Informbiroa, nije došlo samo do prekida odnosa Jugoslavije i Sovjetskog Saveza već se i pojavila prijetnja sovjetske invazije čemu je prethodila vojna blokada Jugoslavije.⁸³ Što se tiče gospodarskih odnosa Jugoslavije i istočnih zemalja (SSSR i njihovi saveznici), oni su prekinute.⁸⁴ Time je prekinuta svaka mogućnost jugoslavenskog izlaska na istočno tržište, a jedino rješenje bilo je otvaranje prema Zapadu.⁸⁵

Što se tiče nastavnog plana i programa za osnovne škole objavljenog u 1948. godini, on počinje važiti za školsku godinu 1948./49.⁸⁶ U njemu također vlada prosovjetska atmosfera i čini se apologetski.

10. Prvi svjetski rat i revolucija u Rusiji (uzroci i povod ratu, zaraćene strane, junačka borba Srba i Crnogoraca, težnje naših naroda za oslobođenjem ispod tuđeg jarma i za ujedinjenjem, Oktobarska socijalistička revolucija, Lenjin, Staljin) – 3 sata.

11. ... traženje oslonca na Sovjetski Savez...

*12. Narodno-oslobodilačka borba - ... Uloga sovjetske armije ...*⁸⁷

Povijesni događaji poput Oktobarske revolucije, spominjanje Lenjina i Staljina, *Blitzkrieg* te povezanost Crvena armije i Narodnooslobodilačke borbe povijesne su teme koje se uče u okviru drugih nastavnih tema.

---

⁸² ibidem, 127

⁸³ ibidem, 130

⁸⁴ ibidem, 131

⁸⁵ ibidem, 132

⁸⁶ Ministarstvo prosvjete Narodne Republike Hrvatske. *Nastavni plan i program za osnovnu školu*, Zagreb: 1948., 1

⁸⁷ ibidem

3.2 NASTAVNI PLANOVI I PROGRAMI 50-IH GODINA

Kako je prekid odnosa SSSR-a i FNRJ utjecao na nastavni sadržaj vidimo u nastavnom planu i programu izdanom 1951. godine, za osmogodišnje škole i niže razrede gimnazije.⁸⁸ Te godine postupno se prelazi s obaveznog sedmogodišnjeg na osmogodišnje školovanje.⁸⁹ S obzirom da se prekid odnosa dogodio 1948. odnosno prije izdavanja ovog nastavnog plana i programa (1951.), povijest i uloga Sovjetskog Saveza se više ne spominje u toliko mjeri kao u razdoblju prije same Rezolucije. Pod temom *Narodnooslobodilački rat* za predmet povijesti u III. razredu više se niti jednom riječju ne spominje Sovjetski Savez. Iako se radi o nastavnim planovima i programima, čiji je koncept šturo navođenje smjernica, nastavnih tema i ključnih riječi, u prijašnjim planovima se ipak spominjao SSSR i njegova uloga.

*Oktobarska socijalistička revolucija u Rusiji. Radnički pokret u Rusiji na početku XX. stoljeća. (Februarska revolucija 1917. u Rusiji. Povratak Lenjina u Rusiju i njegov rad). Oktobarski oružani ustanak u Petrogradu i Moskvi (Oslobođenje ugnjetanih masa i naroda). Svjetsko-historijski značaj Oktobarske revolucije i njezin utjecaj u svijetu.*⁹⁰

*Formiranje SSSR. Uloga Lenjina u stvaranju SSSR-a i izgradnje socijalizma. Razvoj SSSR poslije Lenjina – stvaranje birokratske kaste, vanjska politika SSSR: sporazum s Hitlerom, napad na Finsku, odnos prema baltičkim narodima.*⁹¹

U planu i programu za IV. razred se SSSR ipak kojom rečenicom spominje. Čini se kako je naglasak i dalje stavljen na Oktobarsku revoluciju koja i dalje ostaje kao najbitniji događaj sovjetske povijesti.⁹² Primjećuje se i minimalno spominjanje stvaranja Sovjetskog Saveza, ali vrlo određeno i službeno. Bez opširnih smjernica uz pojedine ključne riječi.⁹³ Zanimljivo je kako se sada više ističu negativne strane politike SSSR-a, posebice u vremenu

---

⁸⁸   *Nastavni plan i program za osmogodišnje škole i niže razrede gimnazije.* Zagreb: Školska knjiga, 1951.

⁸⁹   ibidem, 3

⁹⁰   ibidem, 71

⁹¹   ibidem

⁹²   ibidem

⁹³   ibidem

nakon Lenjina; *stvaranje birokratske kaste*, sporazum Njemačke i SSSR, napad na zemlje Baltika, ...⁹⁴

*Narodno-oslobodilački rat. ... Odnos SSSR prema našoj revoluciji (nepružanje materijalne i moralne pomoći u toku rata, stav prema odlukama II. Zasedanja AVNOJ, sporazumijevanje o podjeli Jugoslavije na interesne sfere). ... Prolaz Crvene Armije kroz sjeveroistočni dio Jugoslavije. Oslobođenje Beograda. Srijemski front i konačno oslobođenje cijele zemlje vlastitim snagama. ...*⁹⁵

Osvrt na temu *Narodnooslobodilačka borba i stvaranje FNRJ* očekivano donosi obrat u prikazivanju sovjetske uloge u ratu na području buduće FNRJ. Prvenstveno, Sovjeti su prikazani kao netko tko nije pružao pomoć partizanima, kao netko tko se protivi samostalnosti Jugoslavije te zagovara poslijeratnu podjelu stranog utjecaja na jugoslavenski teritorij. Zadnje je poznato kao *zločesti dokument* o podjeli utjecaja na Jugoslaviju po principu *fifti-fifti*, između Velike Britanije i Sovjetskog Saveza.⁹⁶ Crvena armija se spominje u kontekstu oslobađanja Beograda, iako ne direktno. Ono što je navedeno samo je prolazak sovjetske vojske kroz sjeveroistočne dijelove zemlje. Naravno, naglasak je stavljen na uspjeh oslobađanja zemlje isključivo od strane partizana. To bi se moglo shvatiti kao odgovor kroz obrazovanje na Staljinovo umanjivanje važnosti i uspjeha Narodnooslobodilačke borbe.

*Obnova. Petogodišnji plan. Borba za njegovo izvršenje. Napad Informbiroa na FNRJ kao izraz hegemonističkih i imperijalističkih ciljeva SSSR. Uporna borba Jugoslavije da održi svoju neovisnost i slobodu. Neprijateljska politika SSSR prema Jugoslaviji ...*⁹⁷

U nastavnom sadržaju koji se tiče poslijeratnog razdoblja, Sovjetski Savez se spominje u potpuno negativnom kontekstu. Sve veća sovjetska netrpeljivost prema jugoslavenskom političkom vodstvu koja je rezultirala Rezolucijom Informbiroa okarakterizirana

---

⁹⁴ ibidem

⁹⁵ Ibidem

⁹⁶ Jakovina, *AMERIČKI KOMUNISTIČKI SAVEZNIK*, 23

⁹⁷ *NASTAVNI PLAN I PROGRAM ZA OSMOGODIŠNJE ŠKOLE I NIŽE RAZREDE GIMNAZIJE (1951.)*, 72

je kao nasilnički čin potaknut sovjetskim imperijalističkim pretenzijama. Naglašava se i negodovanje Sovjetskog Saveza po pitanju legitimnosti uspostavljene vlasti u zemlji što uključuje njeno svjetsko priznanje.

Isto tako, neprijateljska atmosfera spram SSSR-u ističe se i u dodatnim uputama kako učenicima prenijeti nastavni sadržaj te što i kako moraju shvatiti kada se radi o Sovjetskom Savezu.

*U najnovijem periodu naše povijesti, upravo u današnjici, naši učenici treba da znadu golemu važnost izgradnje socijalizma kod nas, značenje borbe naših naroda za očuvanje tekovina Narodno-oslobodilačkog rata i borbu Jugoslavije za očuvanje svoje nezavisnosti i mira u svijetu nasuprot neprijateljskoj politici SSSR-a i njegovih satelitskih država prema Jugoslaviji, kao i politici ugrožavanja svjetskog mira uopće.*⁹⁸

Ponavlja se važnost Narodnooslobodilačke borbe i svjetsko priznanje buduće države kao i neupitnost izgradnje socijalizma aludirajući na važnost njegovog samostalnog puta u Jugoslaviji. Kao kontrast ponovo se navodi neprijateljstvo SSSR-a i zemalja njegove sfere koje ne samo da ističu negativnost spram Jugoslaviji već prijete i narušavanju svjetskog mira. Naglasak na sovjetsku prijetnju svjetskom miru može poslužiti kao osvrt na tadašnje okolnosti svjetske povijesti koja je obilježena zahlađivanjem odnosa Zapada i Istočnog bloka. To će kasnije rezultirati sukobom SSSR- i Sjedinjenih Američkih Država poznatijem kao *Hladni rat*.

I u nastavnom planu i programu za narodne četverogodišnje i šestogodišnje škole i niže razrede osmogodišnjih škola iz 1954.⁹⁹, mjeri se pad zastupljenosti nastavnog sadržaja koji se odnosi na povijest i ulogu SSSR-a. Oskudno spominjanje Sovjetskog Saveza je najčešće u negativnom kontekstu. Tu ne možemo uvrstiti već poznatu Oktobarsku revoluciju i citiranje Lenjina u uvodu samog plana i programa¹⁰⁰ o njegovom osvrtu na važnost obrazovanja, čitanja i pisanja (i među seljačkim pukom radi unapređenja vlastitog gospodarstva). Sve drugo, stavlja SSSR u negativan kontekst.

---

⁹⁸ Ibidem, 79

⁹⁹ Savjet za prosvjetu, nauku i kulturu. *Nastavni plan i program za narodne četverogodišnje i šestogodišnje škole i niže razrede osmogodišnjih škola*, Zagreb: Školska knjiga, 1954.

¹⁰⁰ ibidem, 5

*... zašto i kako su SSSR i Informbиро napali naše rukovodstvo i cijeli narod.*¹⁰¹

Zanimljivo je kako se ne spominje ništa o Staljinovoj smrti. Prethodno spomenuto uči se u VI. razredu.

Godinu dana od izdanja spomenutog nastavnog plana i programa, dolazi do zatopljavana odnosa Jugoslavije i Svjetskog saveza obilježeno dolaskom generalnog sekretara Nikite Hruščova i njegove delegacije u Jugoslaviju, točnije Beograd, 26. svibnja 1955. godine gdje se susreo s Titom.¹⁰² Ubrzo nakon toga, dolazi i do raspuštanja samog Informbироa, godinu dana poslije što vidimo iz pisma CK KPSS Centralnom Komitetu KPJ u travnju 1956. godine.¹⁰³ No, valjda naglasiti kako su narušeni odnosi SSSR-a i Jugoslavije te iste godine. Razlog je bio pružanje azila mađarskom premijeru Imri Nagyu za vrijeme sovjetskog gušenja pobune protiv sistema u Mađarskoj.¹⁰⁴ Iako se činilo kako opet dolazi do zaoštavanja odnosa, jugoslavensko vodstvo odlučilo se na popuštanje Sovjetskom Savezu, iako je osuđivalo sam čin. Isto tako će biti i u slučaju sovjetske vojne akcije u Čehoslovačkoj 1968. godine.¹⁰⁵ No, niti jedan od kratkotrajnih neslaganja nije više bio onog intenziteta kakav je bio prekid odnosa iz 1948. godine.

U nastavnom planu i programu¹⁰⁶, prikazana slika Sovjeta se ipak malo promijenila. Hladan i optužujući ton pri spominjanju Sovjetskog Saveza čini se kako je gotovo u potpunosti nestao, ali sada se povijest SSSR-a obrađuje unutar drugih nastavnih cjelina te nije više izdvojena tema.

*Svijet između I. i II. svjetskog rata. ... – Stvaranje i razvitak SSSR: borba protiv intervenata i privredna i politička izgradnja ...*¹⁰⁷

---

¹⁰¹ ibidem

¹⁰² Jakovina, *AMERIČKI KOMUNISTIČKI SAVEZNIK*, 497

¹⁰³ Štrbac, Čedomir. *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja - sukob KPJ i Informbироa*, Beograd: Prosveta, 1984., 451

¹⁰⁴ Goldstein, *HRVATSKA 1918-2008*, 502

¹⁰⁵ ibidem, 577

¹⁰⁶ Zavod za unapređenje nastave i općeg obrazovanja NR Hrvatske. *Osnovna škola - programska struktura*, Zagreb: Školska knjiga, 1958.

¹⁰⁷ ibidem, 90

*Naše vrijeme. ... Problem posebnih putova u socijalizam. Informbiro i pritisak na Jugoslaviju, značenje borbe naše zemlje za izgradnju principa odnosa među socijalističkim zemljama. ...*¹⁰⁸

Negativni stav nije se čak pojavio niti u nastavnom sadržaju koji uključuje napad Informbira-a na Jugoslaviju u posebnom poglavlju *Naše vrijeme*, na kraju VIII. razreda.¹⁰⁹ Za razliku od prijašnjih planova i programa, posebice onog iz 1952. godine, stil pisanja se mijenja.

Kao i uvijek, neizostavno je spominjanje i glorificiranje Oktobarske revolucije koja će jugoslavenskom vodstvu uvijek biti simbol buđenja radničke klase, a Lenjin trajna inspiracija.¹¹⁰ Treba naglasiti kako je jugoslavenska revolucija proglašena autentičnim nastavljajem Oktobarske revolucije. Za razliku od Staljina.

Dolaskom Hruščova na vlast, u Sovjetskom Savezu se počela vršiti *destaljinizacija* odnosno mijenjanje pogleda na vrijeme njegove politike koje se sada osuđuje. Zanimljivo je kako se u planovima i programima riječ *Staljin*, kao ključna riječ, gotovo više i ne spominje. Kao da se i ovdje radi o svojevrsnom slučaju destaljinizacije.

3.3 NASTAVNI PLANOVI I PROGRAMI 60-IH GODINA

Sredinom 60-ih godina, sadržaj planova i programa odmaknuo se od tipičnih, propagandnih antisovjetskih rečenica koje zamjenjuju kratki i koncizni naputci. Više se ne ide u opširne opise u kojima se izražava osuđujući stav prema određenim događajima (poput Rezolucije Informbira). No, i dalje ostaje neupitno kako je Jugoslavija ta koja je napadnuta.

*Napad Informbira na Jugoslaviju. Teoretsko i praktično značenje otpora naše zemlje staljinizmu. Specifičan put izgradnje socijalizma u našoj zemlji.*¹¹¹

---

¹⁰⁸ ibidem, 92

¹⁰⁹ ibidem, 92

¹¹⁰ ibidem, 90

¹¹¹ Zavod za unapređenje školstva Savezne Republike Hrvatske. *Osnovna škola - odgojno obrazovna struktura, III. izdanje*, Zagreb: Školska knjiga, 1965., 118

Pitanje Informbiroa uvijek će biti delikatno, objašnjavat će se kao otpor Staljinu i njegovom viđenju jugoslavenske budućnosti.¹¹² U skladu s time, i u nastavnom planu i programu iz 1965. godine predlagat će se učenje o jugoslavenskom putu u socijalizam koji je SSSR i Jugoslaviju na prvom mjestu i udaljio.¹¹³ Primjećuje se povratak spominjanja uspjeha Crvene armije, a veliča se značaj bitke kod Staljingrada 1942. godine.¹¹⁴

3.4 NASTAVNI PLANOVI I PROGRAMI 70-ih GODINA

*Oktobarska revolucija (2 sata). Prilike u Rusiji prije Oktobarske revolucije. Oktobarska revolucija. Stvaranje sovjetske države i uloga Lenjina. Obilježja i značenje revolucije. Ostali pojmovi: boljševička partija, sovjeti – R; Sveruski kongres sovjeta, Privremena vlada, Crvena garda, krstarica Aurora – P.*¹¹⁵

*Izgradnja socijalizma u Sovjetskom Savezu između dva rata (1 sat). Obrana zemlje i učvršćenje tekovina Oktobarske revolucije. Stvaranje SSSR. Industrijalizacija i kolektivizacija. Politički i kulturni razvitak. Ostali pojmovi: Crvena armija i petogodišnji plan – P.*¹¹⁶

Isto se ponavlja u nastavnim planovima i programima i nakon 10 godina osim što se sada ponovno uči o napretku socijalizma u SSSR-u.¹¹⁷ Izdvajaju se pojmovi povezani s Oktobarskom revolucijom poput ratnog broda Aurora koji postaje simbol same Revolucije. A za vrijeme poslije revolucije, koje je obilježeno građanskim ratom, sugerira se objašnjavanje pojma *crvena garda*. Naklonost Revoluciji vidimo i u tome da se u planu ne navodi *bijela garda* koja je označavala carsku vojsku.

---

¹¹² ibidem, 114

¹¹³ ibidem

¹¹⁴ ibidem

¹¹⁵ Zavod za unapređivanje osnovnog obrazovanja Socijalističke Republike Hrvatske. *Naša osnovna škola: odgojno-obrazovna struktura*, Zagreb: Školska knjiga, 1974., 144

¹¹⁶ ibidem

¹¹⁷ ibidem

*Oktobarsku socijalistički revoluciju treba obraditi kao ključni događaj na prijelazu kapitalističkog društva u socijalističko društvo, s njenim dalekosežnim povijesnim značenjem u razvoju suvremenog svijeta.*¹¹⁸

Događaji oko Rezolucije Informbiroa se karakteriziraju kao *otpor Informbiro-u*.¹¹⁹ Što se tiče međunarodnih odnosa dvaju država, plan i program nalaže učenje o ravnopravnosti odnosa u suradnji sa Sovjetskim Savezom.¹²⁰ U dodatnim objašnjenjima, pitanje Informbiroa i 1948. godine se ne spominje.

*Uloga SSSR i SAD u poslijeratnom svijetu (1 sat). Politika SAD u jačanju kapitalističkih država u Evropi. Poslijeratna politika SSSR. Politika „hladnog rata“. Stvaranje blokova. Otpor blokovskoj politici. Ostali pojmovi: Atlantski pakt, Varšavski pakt, supersile, vojne baze. –P.*¹²¹

Sredinom sedamdesetih godina, Hladni rat je već bio dio svjetske stvarnosti te je kao takav ušao u program jugoslavenskog obrazovanja kao tema koja se predaje u školama. Ovdje ne vidimo opredjeljenje za bilo koji blok već se ističe zadržavanje jugoslavenske nesvrstanosti po tom pitanju.

U planu i programu za srednje škole iz 1974. godine¹²² nastavlja se ograđivanje od zauzimanja strana u blokovskoj podjeli što je obilježilo vanjsku politiku SFRJ. Nestalnost odnosa Jugoslavije i SSSR-a od 1945. do 1956. godine vidljiva je u nastavnom sadržaju koji se nalaže učenje o normalizaciji i uspostavljanju komunikacije dvaju zemalja u odnosu na prijašnji prekid koji je trajao gotovo jedno desetljeće, a uzrokovan je događajima 1948. godine.

---

¹¹⁸ ibidem, 152

¹¹⁹ ibidem, 149

¹²⁰ ibidem

¹²¹ ibidem, 148

¹²² Zavod za unapređivanje stručnog obrazovanja Socijalističke Republike Hrvatske. *Osnove nastavnog plana i programa za srednjoškolsko obrazovanje u SR Hrvatskoj*, Zagreb: Školska knjiga, 1974.

3.5 NASTAVNI PLANOVI I PROGRAMI 80-ih GODINA

Na samom kraju osamdesetih godina 20. stoljeća, nastava povijesti i dalje slijedi prethodne obrasce iako se sada daju podrobnije upute i objašnjenja u kojem smjeru ići s nastavnim sadržajem. Unutar nastavnog sadržaja o Drugom svjetskom ratu bez susprezanja se navode uspjesi Crvene armije poput bitaka na sovjetskim rijekama Volgi i Donu te posebnim uspjesima 1943. i 1944. godine.¹²³ Sukob s Informbiroom se treba predavati u okviru samog događaja i njegovih posljedica. Nadalje, jugoslavenski put u socijalizam, njegov tijek te međunarodni odnosi istaknuti su kao bitna stavka koja se treba objasniti učenicima. Nalaže se detaljno obrazloženje povijesnih prilika koje su, u ne tako dalekoj prošlosti, prijetile Jugoslaviji. Kao najopasniji, između ostalog, ističe se i Kominform.¹²⁴

Učenici će saznati da postoje pojedine faze u izgradnji socijalizma u našoj zemlji, a shvatit će i njen vanjsko-politički položaj. Ujedno im treba argumentirano izložiti opasnosti koje su prijetile ili prijete našoj zemlji (Kominform, politička emigracija).¹²⁵

---

¹²³ Plan i program odgoja i osnovnog obrazovanja 2: Predmetna nastava - jezično-umjetničko područje, društveno područje, stran jezici, zajednica učenika, Zagreb: Školske novine, 1988./9, 54

¹²⁴ ibidem, 55

¹²⁵ ibidem

4. HRVATSKI UDŽBENICI IZ POVIJESTI I POVIJESNE ČITANKE KORIŠTENI U RADU

Za razliku od nastavnih planova i programa koji su, između ostaloga, namijenjeni samo nastavnicima te sačinjavaju skup uputa, raspored nastavnih tema i jedinica, udžbenici su nastavni materijal koji je u neposrednoj učeničkoj blizini te iz kojeg sam učenik crpi svoje znanje.

Nakon Drugog svjetskog rata, nastavljanje obrazovnog sustava s udžbenicima iz vremena Nezavisne Države Hrvatske nije dolazilo u obzir. Bilo je potrebno izmijeniti ili nanovo napisati udžbenike kako bi odgovarale novoj partijskoj politici na čelu s Josipom Brozom Titom, politici povijesti kojoj je u samom središtu pažnje Narodnooslobodilačka borba.

U razdoblju neposredno nakon rata, u obrazovanju se koristili sovjetski udžbenici iz povijesti koji su s ruskog prevedeni na hrvatski.¹²⁶ Jedna od najizraženijih karakteristika sovjetskih odnosno Staljinovih udžbenika je u tome da se uči jedino *opća povijest* u kojem se južnoslavenski narodi tek jedva spominju u pokojoj rečenici.¹²⁷ Govorimo o razdoblju od 1945. do 1953. godine.

	NASLOV	AUTOR	NAKLADNIK	GODINA IZDANJA
1.	<i>Pregled historije Narodnooslobodilačke borbe Jugoslavije</i> (PRIRUČNIK)	Tomo Čubelić	Matica hrvatska, Zagreb	1955.
2.	<i>Povijest za VIII. razred narodne osmogodišnje škole i za IV. razred gimnazije, II. dio</i>	Tomo Čubelić	Školska knjiga, Zagreb	1956.
3.	<i>Povijest za VIII. razred osnovne škole, 8. izdanje</i>	Tomo Čubelić	Školska knjiga, Zagreb	1962.
4.	<i>Put slobodi – povijesna čitanka za VIII.</i>	Tomo Čubelić	Školska knjiga,	1962.

¹²⁶ Petrungaro, Stefano. *Pisati povijest iznova - Hrvatski udžbenici iz povijesti 1918.-2004. godine*, Zagreb: Srednja Europa, 2009., 89

¹²⁷ ibidem

5.	<i>Povijest naroda Jugoslavije s osnovama nauke o društvu (za I. razred ekonomske škole)</i>	Stjepan Blažeković	Centar za izdavanje skripata za stručne škole Zavoda za školstvo Gradske skupštine Zagreba, Zagreb	1964.
6.	<i>Historijska čitanka – Prošlost i sadašnjost 3 za VIII. razred osnovne škole</i>	Mirko Žeželj	Školska knjiga, Zagreb	1966.
7.	<i>Prošlost i sadašnjost – historija za VIII. razred osnovne škole</i>	Đuranović, Žeželj	Školska knjiga, Zagreb	1966.
8.	<i>Prošlost i sadašnjost – udžbenik povijesti za VIII. razred osnovne škole</i>	Đuranović, Žeželj	Školska knjiga, Zagreb	1974.
9.	<i>Narodi u prostoru i vremenu 4 – udžbenik povijesti za VIII. razred osnovne škole</i>	Jelić Vukadinović Bilandžić	Školska knjiga, Zagreb	1975.
10.	<i>Narodi u prostoru i vremenu 4 – udžbenik povijesti za VIII. razred osnovne škole</i>	Jelić Vukadinović Bilandžić	Školska knjiga, Zagreb	1977.
11.	<i>Narodi u prostoru i vremenu 4</i>	Ivan Jelić	Školska knjiga, Zagreb	1983.
12.	<i>Čovjek u svom vremenu 4</i>	Lovrenčić Jelić Vukadinović Bilandžić	Školska knjiga, Zagreb	1987.

4.1 UDŽBENICI 50-ih GODINA

Teritorijalne pretenzije Hitlerove Njemačke, kao što znamo, dovele su do početka Drugog svjetskog rata. Neuspjeh diplomacije Zapada što je rezultiralo potpisivanjem Münchenskog sporazuma 1938. godine (čime se *dopustilo* komadanje Čehoslovačke) i davanjem Hitleru mogućnost povećanja vojne moći u ljudstvu (Sudeti).¹²⁸ Drugi svjetski rat se vodio na više fronti. Nekima je pružena pomoć od strane Sovjeta i Zapada, a neki, poput Jugoslavije, su stvarali samostalne gerilske jedinice otpora – partizane. O tome nam svjedoči i školski priručnik *Pregled historije Narodnooslobodilačke borbe Jugoslavije* autora Tome Čubelića.

Iako Crvena armija nije imala velikog upliva u borbe na samom području Jugoslavije, njen službeni stav tokom rata bio je odobravajući. Prvi službeni stav političkog vrha Sovjetskog Saveza došao je 1942. godine.¹²⁹ Komunističko glasilo *Borba* je čitateljima 22. studenog 1941. predstavilo tekst kojeg je radio *Moskva* u istome mjesecu emitirala, a glasilo je sljedeće:

*Mi ruski partizani šaljem o plamene bratske pozdrave partizanima i vojnicima Jugoslavije. Čuli smo o vašim herojskim podvizima u borbi protiv njemačkog fašizma. Duboko smo uvjereni da ćete vi kao i mi istrajati u ovoj herojskoj borbi protiv zajedničkog neprijatelja, sve dok zajedno sa slavnom Crvenom armijom konačno i potpuno ne uništimo njemački fašizam.*¹³⁰

No, potpora Sovjeta u tom vremenskom razdoblju čini se kako je stala tek na obećanjima i saznanju da su na partizanskoj strani, protiv sila Osovine. S obzirom na partijsko bratstvo Sovjeta i partizanskog vrha, jugoslavenski partizani su s pravom očekivali konkretnu vojnu pomoć; lijekove, naoružanje, ...¹³¹ No, ta pomoć nije stizala. Nedugo zatim i sam je Tito dobio telegram iz Moskve u kojem stoji kako se ne treba nadati da će uopće stići ikakva pomoć.¹³²

---

¹²⁸ Dukovski, *POVIJEST SREDNJE I JUGOSITOČNE EUROPE 19. I 20. ST.*, 76

¹²⁹ Čubelić, Tomo. *Pregled historije Narodnooslobodilačke borbe Jugoslavije*, Zagreb: Matica hrvatska, 1955., 112

¹³⁰ ibidem, 113

¹³¹ ibidem

¹³² ibidem

*Savjetovano nam je, da racionalno iskoristujemo oružje, koje smo neprijatelju oduzeli. Bilo je to zbog želje da se održe dobri odnosi sa saveznicima, a i da se ne bi zamjerilo izbjegličkoj savezničkoj vladi.*¹³³

U Čubelićevoj popularnoj knjižici, takav sovjetski čin je okarakteriziran pomalo kao kukavički jer se Sovjeti nisu htjeli suprotstaviti ili stati na put planovima Saveznika, a valjalo je voditi računa i o izbjegličkoj vladi u Londonu koja je uživala protektorat Velike Britanije.¹³⁴ U priručniku se također naglašava kako konkretna sovjetska pomoć nije stigla sve do 1944. godine i sovjetske vojne misije koja je poslana jugoslavenskom Vrhovnom štabu.¹³⁵

Da je Narodnooslobodilačka borba temelj legitimiteta za KPJ, vidljivo je i u Titovim riječima o junaštvu partizanskih odreda:

*Drugovi, ja sam ponosan što stojim na čelu vašeg Vrhovnog štaba, ja se divim našim borcima. Prošao sam kroz Prvi svjetski rat, vidio sam Crvenu armiju, sibirske stepe i borbe sovjetskih partizana, ali vam kažem, da je rijetko naći većih junaka nego što ih imate vi u vašim rukama.*¹³⁶

Odabiranje baš ovog teksta od strane autora priručnika, o usporedbi partizanskog junaštva i Crvene armije, pokazuje kako se u velikoj mjeri ne obaziru na sovjetsku indiferentnost po pitanju nepružanja vojne pomoći.

*Naše rukovodstvo pitalo je za mišljenje rukovodstvo SSSR povodom namjere stvaranja jednog tijela sa zakonodovanim pravima vrhovnog organa narodne vlasti. Oni su se tome odlučno usprotivili.*¹³⁷

*... Ovakvo njihovo reagiranje pobudilo je kod nas sumnju u njihovu iskrenost kao prijatelja. ...*¹³⁸

---

¹³³ ibidem

¹³⁴ ibidem

¹³⁵ ibidem, 113-114

¹³⁶ ibidem, 119

¹³⁷ ibidem, 137

Koliko se partizanski vrh oslanjao na SSSR govori nam njegov ustupak Sovjetima¹³⁹ kojime se odgađa uspostavljanje službene vlasti na Prvom zasjedanju AVNOJ-a¹⁴⁰ u Bihaću u studenom 1942. godine.

Godinu dana poslije, na Drugom zasjedanju AVNOJ-a u Jajcu 1943. godine narodi Jugoslavije dobili su novu vrhovnu vlast na čelu s Titom.¹⁴¹

U udžbeniku je to okarakterizirano kao *zabijanje noža u leđa*.¹⁴² Naravno, to je bilo sovjetsko mišljenje. Pisani stil ovog udžbenika daje naslutiti jednu antisovjetsku atmosferu u kojoj su oni saveznici od kojih se najviše očekivalo pružanje pomoći. Na kraju se ispostavilo kako su ih upravo Sovjeti, tijekom rata, najviše iznevjerili.¹⁴³ U usporedbi sa sovjetskom reakcijom na uspostavljanje jedinstvene jugoslavenske vlasti, stav zapadnih Saveznika po istom pitanju pokazao je manji otpor i veće razumijevanje.¹⁴⁴ U odnosu na stavove Sovjetskog Saveza i zapadnih saveznika, partizani su se našli između dvije vatre dok su se istovremeno svi skupa borili na istim stranama protiv zajedničkog neprijatelja. Tek će na konferenciji u Teheranu 1943. godine biti odlučeno o pružanju vojne pomoći partizanima kao savezničkoj vojsci te prekidu vojne suradnje s Dražom Mihajlovićem.¹⁴⁵

*Beograd je oslobođen snagama naše armije uz podršku snaga Crvene armije, koja je nakon izbijanja na rumunjsko-jugoslavensku granicu prešla u Jugoslaviju na osnovu sporazuma između sovjetske komande i Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije i Vrhovnog štaba naše vojske.*¹⁴⁶

---

¹³⁸ ibidem, 185

¹³⁹ ibidem, 137

¹⁴⁰ Goldstein, *HRVATSKA*, 298

¹⁴¹ ibidem, 326

¹⁴² Čubelić, *PREGLED HISTORIJE*, 185

¹⁴³ ibidem, 185

¹⁴⁴ ibidem

¹⁴⁵ Goldstein, *HRVATSKA 1918-2008*, 333

¹⁴⁶ Čubelić, *PREGLED HISTORIJE*, 227

No, Čubelić ipak nije izostavio spominjanje uspjeha Crvene armije na jugoslavenskom području. Crvena armija pomogla je pri oslobađanju Beograda iako je i više nego očito autorovo nastojanje veličanja Narodnooslobodilačke borbe i jugoslavenske Armije koja je, na neki način, dopustila Sovjetima prelazak granice iz smjera Rumunjske zbog određenih vojnih operacija.¹⁴⁷ Priznavanje sovjetske pomoći je prisutno, ali ne više od toga.¹⁴⁸

U udžbeniku iz 1956. godine, također autora Tome Čubelića, nastavlja se s kritikom Staljina. On je prikazan kao hladnokrvni diktator kojemu je izgradnja vlastitog kulta ličnosti važnija od dobrobiti cijele zemlje.¹⁴⁹

*Proletarijat cijelog svijeta slavi Lenjina kao najvećeg borca za oslobođenje radnih ljudi od izrabljivanja, borca za besklasno komunističko društvo.*¹⁵⁰

Veoma je prisutan kontrast između dvaju sovjetskih vođa, Lenjina i Staljina. Lenjin, koji je zagovarao prava naroda te Staljin koji se, prema Čubeliću, odrekao Lenjinova načela o pravima naroda.¹⁵¹ Staljin je u hrvatskim udžbenicima iz povijesti (nakon prekida jugoslavensko-sovjetskih odnosa) simbol odstupanja od Lenjinovog viđenja besklasnog društva i socijalizma općenito. Čubelić navodi kako je *bezobzirno uklanjao svoje protivnike, kako bi učvrstio svoju diktatorsku vlast*¹⁵² te je namjeravao odbaciti nacističke napade na Sovjetski Savez tako da ih preusmjeri prema Zapadu.¹⁵³

Primjetna je i osuda Staljinove vanjske politike u predvečerje Drugog svjetskog rata kada je sklopio sporazum o nenapadanju s Hitlerom što je išlo na štetu Baltičkih zemalja.¹⁵⁴

Neodlučni su bili i Saveznici te Sovjetski Savez oko toga kojoj će se strani prikloniti, jugoslavenskoj vojsci u izbjeglištvu ili Titovim partizanima te njegovoj Narodnooslobodilačkoj

---

¹⁴⁷ ibidem, 225

¹⁴⁸ ibidem, 227

¹⁴⁹ Čubelić, Tomo. *Povijest za VIII. razrede narodne osmogodišnje škole i za IV. razrede gimnazije, II.dio*, Zagreb: Školska knjiga, 1956.

¹⁵⁰ ibidem, 33

¹⁵¹ ibidem, 36

¹⁵² ibidem, 35

¹⁵³ ibidem

¹⁵⁴ ibidem

borbi. No, uspjesi jugoslavenskih partizana otklonili su svaku sumnju o tome tko će kasnije dominirati na području Jugoslavije.¹⁵⁵

*Beograd je oslobođen snagama NOVJ uz podršku snaga Crvene armije.*¹⁵⁶

Crvena armija i u ovom slučaju je pomogla oslobođenju Beograda, no za potpuni uspjeh zaslužna je samo jugoslavenska Armija. Čubelić i dalje detaljnije objašnjava kako se Crvena armija našla na jugoslavenskom teritoriju. On piše o sovjetskoj molbi Vrhovnom štabu Jugoslavije kojom se traži prijelaz granice radi određenih vojnih operacija te će po završetku istih napustiti jugoslavensko područje.¹⁵⁷

*Tadašnje rukovodstvo Sovjetskog Saveza nije željelo da se u našoj zemlji provede brza industrijalizacija i elektrifikacija, nego da ona i dalje ostane pretežno poljoprivredno-stočarska zemlja.*¹⁵⁸

. Sovjetski Savez je na Jugoslaviju gledao kao na žitnicu i htio je da takva i ostane, no jugoslavensko vodstvo je imalo planove o ubrzanom razvoju.¹⁵⁹

Čubelić veliku pažnju poklanja i tinjajućem sukobu Komunističke partije Jugoslavije sa sovjetskim političkim vrhom koji je vodio glavnu riječ u Kominterni iako je to bio savez više zemalja odnosno njihovih komunističkih partija¹⁶⁰. U tekstu se spominju sovjetska opravdanja o meti kritike, da se tu radi samo o vodstvu KPJ, a ne o cijelom narodu. No, autor teksta navodi da je upravo suprotno, da Sovjeti napadaju ne samo na politički vrh, već i na cijeli narod, a istovremeno su poticali narod na pobunu protiv vlastite, jugoslavenske vlasti.¹⁶¹

---

¹⁵⁵ ibidem, 89

¹⁵⁶ ibidem, 92

¹⁵⁷ ibidem, 92-93

¹⁵⁸ ibidem, 108-109

¹⁵⁹ ibidem, 108-109

¹⁶⁰ ibidem, 109

¹⁶¹ ibidem

*Videći da s Jugoslavijom ne mogu postupati kao s ostalim državama, tadašnji rukovodioci Sovjetskog Saveza napali su je pod izlikom da samo kritiziraju rad rukovodstva KPJ. Oni su pozivali naše radne ljude na pobunu i na građanski rat.*¹⁶²

Prema Čubeliću, Sovjetski Savez se pribojavao krivog shvaćanja Zapada na novu vlast u Jugoslaviji. Upravo to *krivo shvaćanje* bi značilo da je SSSR taj koji nalaže stvaranje nove vlasti u Jugoslaviji kako bi na što jednostavniji način širio komunizam, a to bi u ovom slučaju bilo na samoj granici sa Zapadom.

Čubelić Rezoluciju Infombiroa smatra utemeljenu na lažima, potaknutu krivim optužbama protiv jugoslavenske vlasti; protusovjetsko djelovanje.¹⁶³

...Staljinu nije odgovarala politika našeg rukovodstva s drugom Titom na čelu, kojom se osiguravala nezavisnost naše zemlje. Preko pisama (boljševika) Svesavezne komunističke partije Centralnom komitetu KPJ iznosile su se neistine optužbe o djelovanju naše Partije ...

*... Ove su zemlje, na poticaj Sovjetskog Saveza, zaoštravale diplomatske odnose s našom državom. Našoj zemlji prijetili su ratom ...*¹⁶⁴

Posljedice Rezolucije na Jugoslaviju posebice su se očitovale u gospodarskom smislu. Kako joj je sada sovjetsko tržište bilo zatvoreno, ona se morala okrenuti ka Zapadu. Nakon prekida jugoslavensko-sovjetskih odnosa, SSSR je imala dovoljno utjecaja kako bi spriječila prethodno sklopljene ugovore između Jugoslavije i zemalja sovjetske sfere. Osim toga, Sovjetski Savez je uspio u tome da njegovi sateliti otpočnu neprijateljsku politiku prema Jugoslaviji. Iako su sovjetske satelitske zemlje graničile s Jugoslavijom te su se upravo na njihovim granicama odvijali sukobi i ubijanja jugoslavenskih graničara, autor daje do znanja da iza svega stoji Sovjetski Savez.

---

¹⁶² ibidem

¹⁶³ ibidem

¹⁶⁴ ibidem, 109-110

*Uporna borba naroda Jugoslavije za svoju nezavisnost i promjena prilika u Sovjetskom Savezu i u svijetu uopće dovele su Sovjetski Savez i države njegova bloka do spoznaje da je njihov stav prema našoj zemlji bio nepravilan. Poslije 6 godina prekida, oni normaliziraju odnose s našom zemljom na osnovu načela nezavisnosti, ravnopravnosti i nemiješanja u unutarnje prilike.*¹⁶⁵

Iako je ovaj udžbenik izdan u kratkom vremenu nakon spomenutog dolaska Nikite Hruščova u Beograd, u udžbeniku se spominje i najaktualniji događaji - zatopljivanje jugoslavensko-sovjetskih odnosa uz objašnjenje kako se politika u Sovjetskom Savezu promijenila te se napokon uvidjelo kako Jugoslavija nikada nije skrenula sa puta socijalizma već je jednostavno odabrala svoj put.¹⁶⁶ Istovremeno se želi istaknuti kako je Sovjetski Savez taj koji je pogriješio predvođen Staljinovim vodstvom.

4.2 UDŽBENICI I POVIJESNE ČITANKE 60-ih GODINA

Iako je 60-ih godina Jugoslavija u velikoj mjeri samostalno (i uspješno) zakoračila na svjetsku političku scenu te kompletno odvojena od utjecaja Sovjetskog Saveza, povijest stvaranja SSSR-a potaknuta Oktobarskom revolucijom i Lenjinovim vodstvom i dalje čini bitan dio nastavnog sadržaja. A revolucija protiv kapitalističkog sistema navodi se kao jedina koja osigurava pravi mir, revolucija po uzoru na sovjetsku.¹⁶⁷ Lenjinova smrt prikazana je kao najžalosniji trenutak sovjetske povijesti, nakon kojeg je uslijedila politika suprotnog karaktera od politike i načina kojeg je on zagovarao.

Sovjetska podrška Draži Mihajloviću¹⁶⁸ te naklonost vladi bivše Jugoslavije koja je našla utočište u Velikoj Britaniji, u tom periodu Drugog svjetskog rata predstavljala je nepotpunu

---

¹⁶⁵ ibidem, 111

¹⁶⁶ ibidem, 111

¹⁶⁷ Čubelić, Tomo. *Povijest za VIII. razred osnovne škole, 8 izdanje*, Zagreb: Školska knjiga, 1962, 31

¹⁶⁸ Blažeković, Stjepan. *Povijest naroda Jugoslavije s osnovama nauke o društvu za I. razred ekonomske škole*, Zagreb: Centar za izdavanje skriptata za stručne škole: Zavod za školstvo Gradske skupštine Zagreba, 1964., 180

podršku NOVJ-u. Autor udžbenika za prvi razred ekonomske škole Stjepan Blažeković se u pomalo optužujućem tonu osvrće na odnos Sovjeta prema partizanskoj borbi koja se odvijala na području Jugoslavije.

*SSSR-u je odgovaralo da je u Jugoslaviji postojao snažan partizanski pokret. Međutim Staljinu nije odgovaralo da Jugoslavija postane politički samostalna i nezavisna zemlja, pa je zbog toga nije ni pomagao. Sovjetska vlada, kojoj se na čelu nalazio Staljin također je podržavala Dražu, priznavajući izbjegličku vladu i ne čineći mnogo da upozna svjetsku javnost s našom borbom. Upravo postaje neshvatljivo na kakav su sve način kovane zavjere protiv NOP-a.*¹⁶⁹

U udžbeniku se pritom ističe nelogičnost te opća zbunjenost koliko daleko je negodovanje Sovjetskog Saveza išlo. U tekstu se pojavljuju brojni citati, kako Tita, tako i Staljina. Potrebno je vratiti se na ranije opisani trenutak kojeg su Sovjeti okarakterizirali kao *zabijanje noža u leđa* nakon Drugog zasjedanja AVNOJA i uspostavljanja službene vlasti na području Jugoslavije. Staljinu je to, čini se bilo neshvatljivo:

*Kako on smije (Tito) - rekao je Staljin - ... da on radi ovako ne pitajući ništa?*¹⁷⁰

No, sve veći uspjeh Titovih partizana te kada se konačno iskristaliziralo tko kojoj strani pripada, natjerao je Saveznike na ne pretjeranu kritiku odluka s Druge sjednice AVNOJ-a. U tom trenu se i promijenila Sovjetska politika prema NOP-u što je rezultiralo slanjem sovjetske Vojne misije.¹⁷¹ Kao što je spomenuto, uvelike je primjetan negativan stav prema Staljinovom Sovjetskom Savezu. Osim što ih se prikazuje kao one koji čekaju odluke Zapada, prije nego ih i sami donesu, autor udžbenika nije se suzdržao od spominjanja sovjetskog osvajanja Rumunjske i zauzimanja bogatih izvora nafte.¹⁷²

---

¹⁶⁹ ibidem

¹⁷⁰ ibidem, 181, iz *Zbornika sjećanja*

¹⁷¹ ibidem, 181

¹⁷² ibidem, 183

Osim udžbenika, u nastavi povijesti radilo se uz pomoć povijesnih odnosno historijskih čitanki. U pomoćnim sredstvima tog tipa pronalazimo zanimljive tekstove koji su se ticali Narodnooslobodilačke borbe te jugoslavensko-sovjetskog sukoba 1948. godine.

Posebno je zanimljiv ulomak iz djela *Rat na Balkanu* engleskog predstavnika vojne misije pri Vrhovnom štabu NOVJ, Fitzroy MacLeana.¹⁷³ U ulomku autor priča o trenucima oslobađanja Beograda te ulozi Crvene armije koja se, zanimljivo je, pojavljuje u većoj mjeri nego jugoslavenska Armija. Štoviše, partizani se spominju svega jedanput i to usputno. Zanimljiva je odluka autora ove povijesne čitanke uvrstiti ulomak iz teksta koji mnogo ne spominje partizane već isključivo Sovjete i njihovu ulogu u oslobađanju Beograda. Zanimljiva je iz razloga što je oslobađanje Beograda jedan od najvećih partizanskih uspjeha tijekom Drugog svjetskog rata.

No, zato se u povijesnoj čitanci iz 1966. godine, u tekstu *Zastava je spašena* iz biografije Vladimira Dedijera opisuje atmosfera i dijalozi u ključnim danima i trenucima sovjetske optužbe o udaljavanju od socijalizma.¹⁷⁴ Između ostalog, opisan je trenutak kada je Tito primio sovjetsku delegaciju predvođenu sovjetskim veleposlanikom u Jugoslaviji Lavrentijevom¹⁷⁵, koja mu je uručila Staljinovo pismo sa spomenutim optužbama. U optužujućem pismu poimence se spominju jedni od vrhovnih ljudi Komunističke partije Jugoslavije poput Đilasa, Kardelja, Rankovića, ...¹⁷⁶ Osim toga, tekst nam donosi i prikaze duševnog stanja Tita dok je čitao optužujuće sovjetsko pismo o kojem on sam progovara:

*Kad sam preletio očima preko prvih redaka, učinilo mi se kao da me je ošinio grom. A Lavrentijev i Armjaninov piljili su u moje oči da vide kakvo će biti moje reagovanje. Ja nisam ni trepnuo, uzdržavao sam se što god sam više mogao.*¹⁷⁷

Vidljivo je kako se ovim tekstom željela pokazati nespremnost jugoslavenskog vodstva na takvu odluku od strane Sovjetskog Saveza. Osim toga, opisan je i Plenum CK KPJ

---

¹⁷³ Čubelić, Tomo. *Put slobodi - povijesna čitanka za VIII. razred osnovne škole*, Zagreb: Školska knjiga, 1962., 233

¹⁷⁴ Žeželj, Mirko. *Historijska čitanka - Prošlost i sadašnjost 3 za VIII. razred osnovne škole*, Zagreb: Školska knjiga, 1966., 245

¹⁷⁵ ibidem

¹⁷⁶ ibidem, 246

¹⁷⁷ ibidem, 245

koji se u travnju 1948. godine¹⁷⁸ održavao u Dedinju, jednoj od beogradskih četvrti. Na Plenumu je jugoslavenski vrh dao do znanja kako su sve optužbe kojima se tereti KPJ osnovane na krivim pretpostavkama te kako se očekuje suradnja Jugoslavije i Sovjetskog Saveza po svim pitanjima.

179

Prema udžbeniku¹⁸⁰ iz 1966. godine, politika zemalja zapadne hemisfere predvođena Sjedinjenim Američkim Državama poslije Drugog svjetskog rata obilježena je američkom ekonomskom pomoći u zamjenu za prihvaćanje američkog viđenja slobode i razvoja svijeta koje je istovremeno bio način suprotstavljanja socijalizmu koji se širio s Istoka. Tu se radi o zemljama europskog kontinenta koje su pretrpile velike gubitke poslije Drugog svjetskog rata, a uvjet za obnovu im je bilo prihvaćanje Marshallovog plana obnove poslijeratne Europe.

*U strahu da bi zbog smanjivanja proizvodnje moglo ponovo doći do velike nezaposlenosti i ekonomske krize kao tridesetih godina, vlada SAD je velik dio potreba zapadnoevropskih zemalja zadovoljavala u obliku ekonomske pomoći. Ali te su zemlje, ekonomski o njoj ovisne, morale slijediti i njezinu politiku.*¹⁸¹

*Strah od vlastitih proleterskih masa kao i od jačanja socijalističkih snaga u svijetu i od oslobodilačkih pokreta u kolonijama zbližavao je najreakcionarnije snage kapitalističkog svijeta u borbi protiv snaga socijalizma. ... I Staljin je smatrao da je rat između dva tabora – kapitalističkog i socijalističkog – neizbježiv i da će socijalistički dio svijeta postići nove pobjede samo u ratnom sukobu s kapitalističkim. ... U kasnijim poslijeratnim godinama suprotnosti su se sve više zaoštravale. Nastalo je razdoblje „hladnog rata“, koji i danas ugrožava čovječanstvo.*¹⁸²

178

ibidem, 246

179

ibidem, 246-247

180

Đuranović, Žeželj. *Prošlost i sadašnjost – historija za VIII. razred osnovne škole*, Zagreb: Školska knjiga, 1966.

181

ibidem, 162

182

ibidem

Stvarnost Hladnog rata prisutna je i u nastavnom sadržaju gdje se učenicima predaju uzroci i što Hladni rat znači za svijet tadašnjice. Hladni rat je sukob kapitalističkog zapada i sovjetskog socijalizma, i po tome Jugoslavija zbog svoje socijalističke prirode bi trebala biti na strani Varšavskog pakta. Ali, ona se ograđuje od sudjelovanja i biranja strana. U udžbeniku se primjećuje autorov osuđujući osvrt na Staljinovu politiku u vezi Hladnog rata koja je zagovarala otvorene ratne sukobe. Učenike se nastoji upoznati sa opasnošću koja je rezultat Američko-sovjetskog sukoba, a koja je u to vrijeme prijetila ugrožavanju svjetskog mira.

*U strahu od jačanja socijalističkih snaga u svijetu vlade kapitalističkih zemalja nastojale su otežati obnovu u zemljama koje su pošle putem socijalizma. Pa tako i u Jugoslaviji.*¹⁸³

U usporedbi s prijašnjim udžbenicima iz povijesti, udžbenik iz 1966. donosi učenicima opširnije opise poslijeratnog vremena. Posebice oko stava Zapada na novu socijalističku Jugoslaviju te kakvim su se sredstvima (prema autoru) služili kako bi pokušali suzbiti socijalizam koji se stvarao te izolirati ga. Autor na zapadne zemlje u tom vremenskom razdoblju ne gleda blagonaklono, posebice po pitanju dopuštanja prebjega bivšim ustaškim dužnosnicima u neke od njih pritom ne čineći ništa u pravnom smislu.¹⁸⁴

Prisutno je i pretjerano naglašavanje uloge Jugoslavije u svijetu kao zemlje i političkog sustava koji je činio sve kako bi održao svjetski mir bez obzira na svoje državne interese. Ovdje se aludira na situaciju oko Trsta koja je riješena odreknućem Jugoslavije od teritorija grada i njegove okolice 1954. godine.¹⁸⁵

Povezanost sa SSSR-om u godinama poslije Drugog svjetskog rata rezultirala je gospodarskim vezama Jugoslavije i Sovjetskog Saveza te njegovim satelitima. Pritom je Jugoslavija svoju ekonomsku budućnost vidjela većinom na istočnom tržištu što joj je trebalo uvelike pomoći u gospodarskoj obnovi zemlje. I Sovjetskom Savezu je namjera bila preusmjeriti novu Jugoslaviju ka istoku, posebice zbog blokovske podjele koja se počela stvarati.

---

¹⁸³   ibidem, 167

¹⁸⁴   ibidem

¹⁸⁵   ibidem

*Bilo je posve prirodno da se naša zemlja nastojala što čvršće povezati sa Sovjetskim Savezom i ostalim zemljama koje su počele izgrađivati socijalizam.*¹⁸⁶

*Naša je zemlja iskreno i nesebično prišla suradnji s ostalim socijalističkim zemljama. Ali se već prvih poslijeratnih godina morala oduprijeti Staljinovim pokušajima da sebi podredi unutrašnju i vanjsku politiku socijalističkih zemalja.*¹⁸⁷

Osim što se povezala sa socijalističkim zemljama, udžbenik donosi podatke o jugoslavenskoj pomoći nekim ostalim zemljama koje su ju trebale. Autor izdvaja Bugarsku kao zemlju kojoj je Jugoslavija oprostila dug u obliku ratne odštete¹⁸⁸. U vezi tih dvaju zemalja će se stvoriti ideja o federaciji, ali ona neće biti sprovedena u djelo zbog upliva Sovjetskog Saveza kojem opcija bez sovjetskog nadgledanja nije dolazila u obzir.

Osim toga, autor nije zaboravio spomenuti i ostale zemlje poput Albanije, Rumunjske, Čehoslovačke i Poljske kojima je Jugoslavija pomagala na različite načine; pomoć u obliku beskamatnih kredita, hrane ...¹⁸⁹

S obzirom da je Sovjetski Savez bio prva zemlja u kojoj je uspostavljen socijalizam kao vladajući društveno-politički oblik, njegovo razvijanje u socijalističkom duhu dugo je vremena bio jedini primjer razvijanja istog. Ostale zemlje koje su se pretvarale u socijalističke mogle su samo slijediti sovjetski uzorak. Naposljetku, to je Staljin i očekivao od tih zemalja.

Opravljanje za jugoslavenski put u socijalizam mimo Staljinove ideje, autor nalazi u spomenutoj činjenici kako se za drugi način puta jednostavno nije znalo. Sovjetski Savez se uvelike ustoličio i samoprovzao kao jedina i prava zemlja socijalizma čiji put bi ostale zemlje trebale slijediti.

Sovjetski Savez je u razdoblju između dva rata bio jedina socijalistička zemlja u svijetu i njegov put u socijalizam bio je dotada jedini poznati put. ... razvijalo se pod velikim utjecajem

---

¹⁸⁶   ibidem

¹⁸⁷   ibidem, 168

¹⁸⁸   ibidem, 167-168

¹⁸⁹   ibidem, 168

Staljina shvaćanje da je način na koji se socijalizam izgrađuje u Sovjetskom Savezu jedini ispravan način i da ga moraju usvojiti sve ostale socijalističke zemlje. Po Staljinovom mišljenju Sovjetski Savez – kao prva, najveća i ekonomski i vojnički najjača socijalistička zemlja – ima pravo da „vodi“, tj. da rukovodi svim ostalim socijalističkim zemljama.¹⁹⁰

Kapitalizam, kojeg su razvijale zemlje većinom zapadne hemisfere, u svojoj biti suprotan je socijalizmu. U takvom ekonomskom sustavu uspješniji i bogatiji dominiraju svima ostalima dok, teoretski, u socijalizmu su na prvom mjestu prava radnika i jednakost za sve uz zajednički rad za opće dobro i vlastitu zajednicu. U udžbeniku se može iščitati usporedba uloge Sovjetskog Saveza i zapadnih zemalja u kojima vlada kapitalizam. Prema autoru, može se iščitati kako se način dominacije nad ostalima zapravo ne razlikuje. S obzirom na značenje i jakost Sovjetskog Saveza po pitanju socijalizma, Staljin je želio dominirati svima ostalima u lageru. Bez obzira na simbol bratstva, jedinstva i jednakosti, netko je, prema Staljinu, morao biti vodeći tj. matica koja će oko sebe okupljati sve svoje satelite. Iz tog razloga je primjetna autorova kritika na sovjetske pretenzije ka dominaciji.

Uzroke sukoba SSSR-a i jugoslavenskog partijskog vodstva možemo tražiti još u vremenu Drugog svjetskog rata kada Sovjeti nisu blagonaklono gledali na formiranje proleterskih brigada i odluke AVNOJ-a.¹⁹¹ Nakon Rezolucije Informbiroa, prema autoru, najveća snaga Titu u njegovom suprotstavljanju Staljinu bilo je složnost i jedinstvo jugoslavenskog naroda koji se oglušio na Staljinove savjete o svrgavanju tadašnjeg političkog vodstva.¹⁹² Autor osuđuje sovjetske napade na Jugoslaviju i njezino vodstvo pišući o optužbama s kojima su se Tito i suradnici suočili.

Rukovodioci KPJ napadani su pogrdama i lažima, nazivani su izdajicama zemlje i socijalizma.¹⁹³

---

¹⁹⁰   ibidem, 172

¹⁹¹   ibidem

¹⁹²   ibidem

¹⁹³   ibidem

Iako je Sovjetski Savez, u vrijeme sukoba dvaju zemalja, bio jedna od vodećih sila u svijetu u usporedbi s tek nastalom socijalističkom Jugoslavijom, njegov sukob s njom je, prema autoru, nanio štetu ugledu Sovjeta na zapadu. S druge strane, Jugoslavija se pokazala kao zemlja koja se, bez obzira na veličinu i stupanj poslijeratnog utjecaja, ne boji suprotstaviti velikom Sovjetskom Savezu. Naposljetku, to je Zapad znao iskoristiti.

Kao prekretnicu i priliku za ponovno uspostavljanje odnosa Jugoslavije i Sovjetskog Saveza autor navodi Staljinovu smrt 1953. godine.¹⁹⁴ Slika o Staljinu kao o glavnom krivcu za neprijateljsku politiku koju je SSSR vodio protiv Jugoslavije u udžbenicima iz povijesti nije se mijenjala od vremena neposredno nakon Rezolucije Informbiroa.

*Staljinov napad na socijalističku Jugoslaviju nanio je velike štete ugledu Sovjetskog Saveza u svijetu. Naprotiv, otpor KPJ i naše zemlje Staljinovoj samovolji podigli su Jugoslaviji i jugoslavenskim komunistima ugled širom svijeta.*¹⁹⁵

*Bila je to velika pobjeda [Beogradska deklaracija] KPJ u njezinoj borbi za prijateljsku i miroljubivu suradnju među socijalističkim zemljama.*¹⁹⁶

Autor Komunističku partiju Jugoslavije uspoređuje sa uspostavljanjem komunističke vlasti u Sovjetskom Savezu i Kini gdje je Partija na čelo zemlje došla revolucijom. U tim zemljama je socijalizam prevladao zahvaljujući vlastitim snagama, a ne uz pomoć treće strane kako je to bio slučaj sa europskim zemljama koje su oslobođene zahvaljujući Crvenoj armiji te kasnije uključene u Sovjetski Savez. Čini se kako time autor želi još jedanput naglasiti kako Staljinove optužbe o nelegitimnosti jugoslavenske vlasti nisu opravdane.

*U nekima od njih, kao u Sovjetskom Savezu, Jugoslaviji i Kini, bio je to rezultat revolucionarne oružane borbe.*¹⁹⁷

---

¹⁹⁴   ibidem, 173

¹⁹⁵   ibidem

¹⁹⁶   ibidem

¹⁹⁷   ibidem, 171

Uspoređujući ovaj udžbenik s do sada obrađenim udžbenicima, primjećuje se opširnost nastavnog sadržaja po pitanju razdoblja nakon Drugog svjetskog rata, posebice tema poput odnosa Jugoslavije s ostalim zemljama svijeta te sukoba sa Sovjetskim Savezom.

Iako se kapitalizam kao sustav kritizira, zapadne zemlje poput Sjedinjenih Američkih Država, Francuske i Velike Britanije odigrale su važnu ulogu u podizanju jugoslavenskog gospodarstva u vrijeme kada im je pomoć sovjetskog lagersa naglo uskraćena. Ali, i ovdje se primjećuje naglasak da uvjeti te zapadne pomoći nisu bili idealni, posebice zbog stope otplaćivanja kredita koja nije išla u korist Jugoslavije.¹⁹⁸

4.3 UDŽBENICI 70-ih GODINA

Udžbenik iz povijesti iz 1974. godine je isti kao i prethodno obrađeni samo XII. prerađeno izdanje¹⁹⁹, od istih autora. U udžbenik se ubacuje pojedini nastavni sadržaj odnosno proširuje se već napisano. Uvode se aktualne teme, posebice po pitanju Hladnog rata i podjele na dva vojna tabora (zapadni blok okupljen oko NATO-a i istočni oko Varšavskog pakta), njihova međusobna utrka u naoružanju (posebice atomskom) te neizravni sukobi poput Vijetnamskog i Korejskog rata. Spomenuta je i raketna kriza na Kubi 1962. godine.²⁰⁰

S obzirom na stvaranje vojnih blokova Jugoslavija je, kao što znamo, zadržala politiku *nesvrstanosti*, a iz udžbenika se može iščitati kako je jedan od razloga i sukob sa Staljinom kao primjer velike svjetske sile koja želi dominirati slabijim zemljama. U usporedbi sa sovjetskom politikom dominacije nad slabijima, u jugoslavenskoj vanjskoj politici se formirala potpuno suprotna i drugačija misao kako, bez obzira na političke i društvene karakteristike zemalja, one

---

¹⁹⁸   ibidem, 174

¹⁹⁹   Đuranović, Žeželj. *Prošlost i sadašnjost 3 – udžbenik povijesti za VIII. razred osnovne škole, XII. prerađeno izdanje*, Zagreb: Školska knjiga, 1974.

²⁰⁰   ibidem, 184-185

moraju same odlučivati o svojoj sudbini, bez upliva sa strane.²⁰¹ U udžbeniku se osuđuje politika i koncept Hladnog rata²⁰² koji se spominje kao termin.

*Postojanje vojnih blokova velika je opasnost po čovječanstvo. Stoga čovječanstvo treba da surađuje na principu miroljubive suradnje.*²⁰³

Udžbenik²⁰⁴ iz 1975. kojemu su autori Jelić, Vukadinović i Bilandžić donosi opširni nastavni sadržaj po pitaju povijesti Sovjetskog Saveza i istaknutih ličnosti poput Lenjina i Staljina²⁰⁵. Posebno se opširno piše o Staljinu o kojemu se kao jedina svjetla točka njegovog vođenja Sovjetskog Saveza navodi veliki porast industrijalizacije te kulture i pismenosti, u usporedbi s industrijskom i sl. zaostalošću iz vremena carske Rusije.²⁰⁶ Zanimljiva je usporedba broja učenika osnovnih i srednjih škola iz 1914. i 1937. godine. Naime, 1914. godine bilježi broj od 8 milijuna učenika obaju škola, a 1937. taj broj raste na 33 milijuna.²⁰⁷

Ističe se kontrast između Lenjina koji predstavlja zdravu politiku nove sovjetske zemlje i Staljina koji je, nakon Lenjinove smrti, napustio Lenjinov smjer. Staljina se opisuje kao osobu koja nije prezala ni pred čime kako bi ostvarila svoje političke ambicije koje su uključivale potpun nadzor i dominaciju nad ostalima. To je uključivalo lažne optužbe i stradanja osoba koje su mu u tome smetale, a takvi Staljinovi postupci uključivali su i stradanja pojedinih jugoslavenskih komunista.²⁰⁸

---

²⁰¹ ibidem, 185

²⁰² Ibidem, 184

²⁰³ Ibidem, 185

²⁰⁴ Jelić, Vukadinović, Bilandžić. *Narodi u prostoru i vremenu 4 – Udžbenik povijesti za VIII razred osnovne škole*, Zagreb: Školska knjiga, 1975.

²⁰⁵ ibidem, 6

²⁰⁶ ibidem

²⁰⁷ ibidem, 7

²⁰⁸ ibidem, 6

*Lenjinova smrt značila je veliki gubitak za mladu sovjetsku državu ... Nakon njega vlast sve više preuzima Josip Visarionovič Staljin, na čije je nezdrave ambicije već i Lenjin upozoravao. Svojim osobnim postupcima, a uz pomoć centraliziranog aparata Boljševičke partije, on je sve više pokazivao da svoju ličnost stavlja iznad države i Komunističke partije ... Nestalo je slobode izražavanja vlastitih misli i kritike koja je postojala u Lenjinovo doba. Vlast u zemlji su sve više prigrabili brojni državni činovnici koji su imali potpuni nadzor nad svim poslovima ...*²⁰⁹

Stav o utjecaju Crvene armije pri Narodnooslobodilačkoj borbi se mijenja. Pitanje oslobađanja Srbije (konkretnije, Beograda) ostaje nepromijenjeno – zasluga za oslobođenje tih krajeva pripada partizanima uz pomoć Crvene armije koja je dopuštenjem Vrhovnog štaba Jugoslavije izbila na jugoslavenski teritorij te tako sudjelovala u oslobađanju sjeveroistočnih dijelova Srbije.

Bez obzira na priznanje Crvenoj armiji na pokazanoj vojnoj pomoći, autori udžbenika žele dati na znanje koja je bitna razlika revolucije u Jugoslaviji i Albaniji te zemljama poput Rumunjske. Oslobađanje zemalja i provođenje socijalističke revolucije isključivo uz pomoć Crvene armije i sovjetskog uplitanja je nešto što se ne može primijeniti na Jugoslaviju. Posebice je značajno kada se radi o razdoblju kada nastaju nove socijalističke države koje će pasti pod Sovjetski Savez.²¹⁰ Tu se isključuje Narodna Republika Kina koja je socijalizam uvela svojim vlastitim komunističkim snagama.

Međunarodni odnosi socijalističkih zemalja u svijetu svoje su izvorište imali u Sovjetskom Savezu koji je primat u socijalizmu osigurao time što je postao prva zemlja koja je uvela socijalizam kao društveno-političko uređenje. Bez obzira na očekivanja drugih (i manjih) socijalističkih zemalja o ravnopravnim međusobnim odnosima bez dominacije SSSR-a, Staljin ih je nastojao sve više približiti Sovjetskom Savezu.²¹¹

---

²⁰⁹   ibidem

²¹⁰   ibidem, 130

²¹¹   ibidem, 132

On [Staljin] je vjerovao da:

- *SSSR treba da ima vodeću ulogu među socijalističkim zemljama*
- *sve socijalističke zemlje treba u potpunosti da slijede sovjetski primjer u izgradnji socijalizma*
- *socijalističke države treba da svoje odnose s drugim državama podrede vanjskoj politici Sovjetskog Saveza*
- *Komunistička partija Sovjetskog Saveza treba da ima vodeću ulogu u međunarodnom komunističkom pokretu*²¹²

U vezi pitanja budućnosti međusobnih odnosa socijalističkih zemalja i razvijanju socijalizma u njima, autori u nastavni sadržaj uvode i mišljenje suprotnome onom Staljinovom. To je mišljenje koje uključuje ravnopravne odnose i odabiranje vlastitog puta u socijalizam što je postala misao vodilja jugoslavenske vanjske i unutarnje politike.

Rukovodstvo socijalističke Jugoslavije na čelu s Titom usprotivilo se Staljinovoj politici i odlučno se zalagalo:

- *za samostalan put svake zemlje u izgradnji socijalističkog društva kako najviše odgovara prilikama svake zemlje*
- *za drugarsku i ravnopravnu suradnju između svih komunističkih partija i socijalističkih zemalja*²¹³

U ovom udžbeniku se velika pozornost posvećuje međusobnim odnosima Jugoslavije i Sovjetskog Saveza kroz elemente Hladnog rata (stav Jugoslavije o blokovskoj podjeli), Rezolucije Informbiroa i sl. U usporedbi s prijašnjim udžbenicima i različitim autorima, možemo reći kako je u ovom izdanju primjetno intenzivno spominjanje povijesti Sovjetskog Saveza uz neprestanu kritiku Staljina i njegove politike što se pojavljuje na više mjesta u nastavnom sadržaju. Pitanje Hladnog rata i dalje ostaje u skladu s jugoslavenskom vanjskom politikom sedamdesetih godina 20. st., a to je isticanje svoje nesvrstanosti uz neprekidno zalaganje za

---

²¹² ibidem, 132 - 133

²¹³ ibidem, 133

mirno rješavanje hladnoratovskog sukoba. Isto tako, vlastiti put u razvijanju socijalizma u Jugoslaviji je također jedan od lajtmotiva koji će gotovo uvijek doći u kontrast sa Staljinovom politikom. Zanimljivo je kako se, prema udžbeniku, o socijalizmu govori kao o nečemu što sve više postaje društveno uređenje kojem teže mnoge nove države²¹⁴, a poznato je kako će socijalizam pasti kroz sljedećih 15 godina (u odnosu na godinu izdanja ovog udžbenika, a to je bila 1975.).

Pitanje sukoba Jugoslavije i Sovjetskog Saveza je prije svega okarakterizirano kao sukob Jugoslavije i Staljina. Gotovo uvijek, kada je riječ o sukobu tih dvaju zemalja, se kao druga strana spominje Staljin te se to učenicima i naglašava.²¹⁵

Reakcija javnosti, nakon javne objave Rezolucije, opisuje se kao krajna iznenađenost. To nam puno govori o samom sukobu i njegovoj tajnosti.

*Zemlja se, moglo bi se reći, digla na noge. Otpor lažima i klevetama shvaćao se kao pitanje časti svih i svakoga.*²¹⁶

Staljinovo neprihvatanje jugoslavenskog puta u socijalizam i neutemeljenost optužbi usmjerenih prema KPJ odbačeno je zatopljivanjem odnosa nakon njegove smrti.

[Novo rukovodstvo KP Sovjetskog Saveza] ... *je prihvatilo nužnost različitih puteva u izgradnji socijalizma i istaklo potrebu stvaranja ravnopravnih odnosa između komunističkih partija i socijalističkih država. To je bila značajna pobjeda KPJ i svih naprednih snaga u međunarodnom komunističkom pokretu.*²¹⁷

Iako se ovaj rad temelji na slici Sovjeta u hrvatskim udžbenicima iz povijesti, valjalo bi detaljnije vidjeti kakva je slika Sjedinjenih Američkih Država, posebice po pitanju poslijeratne vanjske politike.

---

²¹⁴ ibidem, 146

²¹⁵ ibidem, 153

²¹⁶ ibidem, 153

²¹⁷ ibidem, 133

Neupitna dominacija Sjedinjenih Američkih Država u godinama poslije Drugog svjetskog rata je postignuta činjenicom kako je to prva zemlja koja je postala nuklearnom silom. Njena gospodarska i ekonomska jakost omogućila je SAD-u postati zemljom kojoj će ostale države, koje su bile ranjene Drugim svjetskim ratom, postati dužnici zbog poslijeratne pomoći u obnovi.²¹⁸ U udžbeniku iz 1977. godine (koji je isti kao i prethodno obrađeni u radu), Sjedinjene Američke Države se i dalje opisuje kao predvodnike kapitalizma koji oko sebe okupljaju zemlje u kojima i dalje vlada buržoazija.²¹⁹ Poslijeratnu američku pomoć Europi opisuju kao sredstvo suzbijanja sve većeg jačanja socijalizma. Tu se misli na zabrinutost da se socijalizam kao ideja ne pojavi među zapadno-europskim stanovništvom u tadašnjim kriznim okolnostima. S obzirom da su se bitke Drugog svjetskog rata uglavnom vodile na europskom kontinentu, samim time je i Sovjetski Savez pretrpio golemu štetu što će uvelike utjecati na raspored snaga u prvim poslijeratnim godinama u kojima su se već počele formirati strane, u predvečerje Hladnog rata.

U nastavnom sadržaju možemo uočiti i pokoju nelogičnost poput definiranja vremenskog trajanja Hladnog rata za koji je navedeno da je trajao od 1947. do 1958. godine²²⁰ što je poprilično zbunjujuće s obzirom da će se jedna od najopasnijih kriza (Kubanska raketna kriza) koja je mogla dovesti do izravnog sukoba SAD-a i SSSR-a dogoditi 1962. godine. A da ne govorimo o kasnijim neizravnim sukobima, makar i do 1977., kada je izdan ovaj udžbenik. Osim toga, i sam Winston Churchill je 1946. godine u svom govoru na sveučilištu u Fultonu na američkom srednjem zapadu upozorio na stvaranje nevidljive željezne zavjese između zapada i sovjetskog istoka.²²¹ Osim toga, i u vrijeme dok je rat još uvijek trajao, Winston Churchill je savjetovao tada glavnog zapovjednika savezničkih snaga, a kasnije predsjednika Dwighta Eisenhowera, o zauzimanju određenih gradova zbog opasnosti od kasnijeg sovjetskog utjecaja na tim područjima.²²²

---

²¹⁸ Jelić, Vukadinović, Bilandžić. *Narodi u prostoru i vremenu 4 – Udžbenik povijesti za VIII razred osnovne škole*, IV. neizmijenjeno izdanje, Zagreb: Školska knjiga, 1977., 134

²¹⁹ ibidem

²²⁰ ibidem, 135

²²¹ Kissinger, Henry. *Diplomacija* [prevele Jasna Grubić i Vesna Tomić], Zagreb: Golden marketing, 2000., 395

²²² ibidem, 372

Ograđivanje od blokovske podjele i biranja strana je nešto što je obilježilo jugoslavensku vanjsku politiku. Ona zagovara *načela miroljubive i aktivne koegzistencije*²²³ naglašavajući pritom kako je to odlika naprednih naroda, u odnosu na blokovsku podjelu.

Odstupanje od kapitalizma, a s druge strane i sovjetskog puta u socijalizam, udžbenik posebnom sadržajnom cjelinom naglašava važnost jugoslavenskog socijalizma koji je predstavljao jugoslavensku težnju o samostalnom odlučivanju o svojoj sudbini.

U uputama i dodatnim pitanjima o jugoslavenskom putu u socijalizam se učenike potiče na razmišljanje i uočavanje razlika između socijalizma u drugim socijalističkim zemljama sovjetskog *lagera* i onog jugoslavenskog.²²⁴

*U toku borbe protiv Informbiroa KPJ preispitala je društveni razvitak i u SSSR-u i u FNRJ. Došlo je do zaključka da put daljnjeg razvoja socijalizma ne smije biti jačanje činovničkog aparata u državi, odnosno centralizma u kome je država, pod vodstvom Komunističke partije, vlasnik i upravljač sredstava za proizvodnju. Odlučeno je da novi put u izgradnji našeg društva bude samoupravni socijalizam.*²²⁵

Iako u prethodnim udžbenicima nije primijećeno spominjanje raspodjele Jugoslavije nakon Drugog svjetskog rata između Velike Britanije i Sovjetskog Saveza po principu *fifti-fifti*, u ovom udžbeniku se autori dotiču i te teme.

*No i interesi velikih savezničkih sila ukrštavali su se na našem području. Tako je na Moskovskoj konferenciji u listopadu 1944. došlo do osobnog dogovora između Churchilla i Staljina o jednakoj podjeli područja utjecaja u Jugoslaviji.*²²⁶

---

²²³ Jelić, Vukadinović, Bilandžić. NARODI U PROSTORU I VREMENU 4, 1977., 146

²²⁴ ibidem, 154

²²⁵ ibidem

²²⁶ ibidem

4.4 UDŽBENICI 80-ih GODINA

Hrvatski udžbenik iz povijesti iz 1983. godine samo je 8. neizmijenjeno izdanje prethodnog udžbenika autora Jelića, Vukadinovića i Bilandžića²²⁷ za osmi razred osnovne škole.

Suprotstavljanje kapitalizmu u Sovjetskom Savezu rezultiralo je oružanom intervencijom kojoj su na čelu bile Velika Britanija i Francuska. Crvena garda, koja je predstavljala vojnu moć revolucionarne strane, našla se u sukobu s Bijelom gardom ili *bjelogradejcima* u građanskom ratu koji je tresao novu, sovjetsku Rusiju.

Kao novi društveno-politički sustav, bilo je za očekivati kako će socijalizam naići na žestok otpor, kako ruske carske vlasti, tako i kapitalističkog zapada koji će socijalizam uvijek smatrati prijetnjom. S druge strane, u zagovaratelje kapitalizma i starog poretka koji je trajao do dolaska boljševika na vlast u dotadašnjoj Carskoj Rusiji, autori udžbenika ubrajaju *kapitaliste, veleposjednike, svećenstvo i ostatke carske armije*.²²⁸ Udžbenik nam donosi i ponešto podataka o povijesti sovjetske Crvene armije gdje se za njen početak navodi 1918. godina.²²⁹

Situaciju nakon građanskog rata u novoj sovjetskoj državi, autori navode kao lošu i ranjenu mnogim gubicima što je rezultiralo siromaštvom i lošom gospodarskom slikom. Tu se i dalje uvodi kontrast u obliku kapitalizma koji se nije slagao s novim socijalističkim pravcem kojeg je zagovarao Lenjin. Bez obzira na navedene posljedice do kojih je doveo građanski rat, jedan od krivaca je i kapitalistički Zapad koji se, prema udžbeniku, trudio ne dopustiti jačanje Sovjetskog Saveza te u njegovom slučaju izvršiti izolaciju prema ostatku svijeta.²³⁰ Kao nova rješenja o obnovi i razvitku Sovjetskog Saveza (koji službeno postoji od 1922. godine), autori ovog udžbenika donose više detalja o NEP-u.²³¹

---

²²⁷ Jelić, Vukadinović, Bilandžić. *Narodi u prostoru i vremenu* 4, 8. neizmijenjeno izdanje, Zagreb: Školska knjiga, 1983.

²²⁸ ibidem, 4

²²⁹ ibidem

²³⁰ ibidem, 5

²³¹ ibidem

Treba spomenuti i udžbenik za osmi razred, *Čovjek u svom vremenu 4*, autora Lovrenčića, Jelića, Vukadinovića i Bilandžića iz 1987. godine.²³² U njemu se opširno opisuje značaj Oktobarske revolucije te povijest nastanka i razvoj Sovjetskog Saveza što je uključivalo dobre i loše aspekte.

*... Veliki revolucionarni val koji je započeo 1917. i trajao nekoliko godina, urodio je nastankom prve socijalističke zemlje – SSSR-a i rađanjem svjetskog komunističkog pokreta s čvrstom organizacijom. SSSR je, uz vrlo velike teškoće, izrastao u moćnu državu i u privrednom i u vojnom pogledu ...*²³³

*... u građanskom su ratu boljševici pribjegli izuzetnim ekonomskim mjerama, prozvanim zajedničkim imenom "ratni komunizam"... – oduzimanje privatnog vlasništva. Prvo su upravljala tijela koja su izabrali radnici, zatim direktori, a kasnije je izvršena centralizacija državne uprave te su poduzeća radila isključivo po uputama vlasti ...*²³⁴

Nadasve je vidljiv kontrast u prikazu Lenjina i Staljina.

*... SSSR je izgubio osobu uzvanrednih sposobnosti, širokog obrazovanja, prodorne, jasne i kritičke misli, velike političke vještine, neumornog organizatora, spremnog da prizna razne slabosti mlade sovjetske države i društva, pa i vlastite pogreške i promašaje. Još potkraj njegovog života započela je borba za vodeći položaj u vladajućoj Boljševičkoj partiji i državi. U toj je borbi nakon nekoliko godina pobjedio Josip Visarionović Staljin koji je, služeći se uglavnom spletkama i raznim pritiscima uspostavio ličnu diktaturu. Njoj su, bez pogovora, morali služiti partijski i državni organi, koji su izgubili svaku samostalnost. ...*²³⁵

.... Treća internacionala bila je izložena opasnosti da se pretvori u oruđe njezine državne politike. Za Lenjinova života to se nije dogodilo, ali je Staljin, uspostavivši osobnu diktaturu, djelovao upravo u tom pravcu. Kominternu je od kraja dvadesetih godina sve više gubila samostalnost, pa se s vremenom pretvorila u produženu ruku Staljinove politike. Kao i u

---

²³² Lovrenčić, Jelić, Vukadinović, Bilandžić. *Čovjek u svom vremenu 4*, Zagreb: Školska knjiga, 1987.

²³³ Ibidem, 5

²³⁴ Ibidem, 8

²³⁵ Ibidem, 10

*Boljševičkoj partiji, i u Trećoj internacionali njegove ideje, zaključci i odluke postali su zakon ...*²³⁶

Posebno je zanimljiv osvrt autora na pitanje sporazuma Ribbentrop-Molotov odnosno poznatog kao sporazum između Hitlera i Staljina. Oni (autori) ističu nelogičnost i na pomalo sarkastičan način donose opis cjelokupne situacije.

*Dvije zemlje, koje su donedavno jedva održavale diplomatske odnose čiji su piloti u španjolskom građanskom rat obarali jedni druge na nebu Madrida, Hitlerova Njemačka – najmoćnija od agresivnih sila i SSSR – država koja je godinama podupirala svjetski antifašistički pokret, pomirile su se i jedna drugoj zajamčile neutralnost u slučaju rata s trećim zemljama ...*²³⁷

Pitanje sukoba Jugoslavije sa SSSR-om pisano je u apologetskom tonu, na strani Jugoslavije, naravno.

*U proljeće 1948. g odigrao se historijski događaj kojeg nitko nije mogao predvidjeti. Taj je događaj uzbudio cijeli svijet, a Jugoslaviji nametnuo dramatičnu borbu za opstanak.*²³⁸

... on [Staljin] odlučio smijeniti rukovodstvo KPJ i našu partiju učiniti poslušnom partijom, a Jugoslaviju staviti pod svoju kontrolu. Da bi se ostvario taj plan, on je optužio KPJ da vodi Jugoslaviju u "običnu buržoasku republiku", da ne izgrađuje socijalizam, već obnavlja kapitalizam. Optužbe su bile lažne, ali Staljin je bio uvjeren da će pomoću njih smijeniti rukovodstvo KPJ s Titom na čelu.

---

²³⁶ Ibidem, 12

²³⁷ Ibidem, 46

²³⁸ Ibidem, 205-206

Zanimljivo je kako se u udžbeniku pojavljuju informacije o progonu članova Partije koji su dali podršku Staljinu u vrijeme Rezolucije Informbiroa. U prijašnjim udžbenicima se to nije spominjalo.

Ipak se dio članstva izjasnio za Staljina. Oko 60 000 članova KPOJ isključeno je iz Partije zbog podrške Staljinu. Oko 12 000 je bilo osuđeno na razne kazne zatvora. Dio njih bio je izoliran u poseban logor na Golom otoku jer je prijetila opasnost da se oni s oružjem stave na stranu napadača na Jugoslaviju.²³⁹

---

²³⁹

Ibidem, 206

1. OSTALI UDŽBENICI

	NASLOV	AUTOR	NAKLADNIK	GODINA IZDANJA
1.	<i>Istorija za IV. razred osnovne škole</i>		Znanje, Beograd	1952.
2.	<i>Teorija i praksa socijalističkog samoupravljanja</i>	Veljko Mratović	Školska knjiga, Zagreb	1981.
3.	<i>Marksizam i socijalističko samoupravljanje</i>	2 Duško Bilandžić	Školska knjiga, Zagreb	1987.

Do sada smo imali prilike vidjeti pregled pojedinih hrvatskih udžbenika iz povijesti u kojima se analizirao nastavni sadržaj koji se tiče povijesti i uloge Sovjetskog Saveza u svijetu te njegovog odnosa s poslijeratnom Jugoslavijom.

S obzirom da su Hrvatska i Srbija gotovo polovicu 20. stoljeća bile dio jedinstvene federativne države, obrazovni sustav je također imao svoje sličnosti. Za očekivati je da će se povijest Jugoslavije te njen put koji je otpočeo NOB-om nalaziti na prvom mjestu po važnosti, barem što se tiče nastavnog sadržaja.

U nastavi povijesti za IV. razred osnovne škole iz 1952. godine²⁴⁰, u Srbiji se u nastavnom sadržaju obrađuju slične teme kao i u hrvatskim osnovnim i srednjim školama tog vremena. To su zajedničke teme koje se tiču Narodnooslobodilačke borbe uz izdvajanje pojedinih ključnih trenutaka poput oslobođenja Beograda 1944. godine te naposljetku i cijele Jugoslavije. Višednevna akcija oslobođenja Beograda opisana u spomenutom udžbeniku iz 1952. godine napisanom na ćirilici nam donosi informacije o tijeku i karakteru same borbe.

U to vrijeme je Crvena Armija nastupala preko Bugarske, Rumunjske i Mađarske. Na Dunav, kod Kladova, stigao je jedan tenkovski korpus pod komandom generala Ždanova. Po

²⁴⁰ *Istorija za IV. razred osnovne škole*, Beograd: Znanje, 1952.

*odobrenju našeg Vrhovnog štaba ovaj je korpus prešao u našu zemlju i zajedno s Armijom nastavio borbu protiv već razbijenih fašističkih osvajača. ... Njemci su uporno branili grad. Valjao je osvajati ulicu po ulicu, kuću po kuću. ... Dok se vodila velika bitka za Beograd, armija generala Koče Popovića, uz pomoć nekih jedinica Crvene armije, oslobodila je Niš, Leskovac, Prokuplje, Svetozarevo, Kruševac, Trstenik i Kragujevac. ...*²⁴¹

Niti u srpskim udžbenicima iz povijesti se ne osporava uloga Crvene armije pred kraj Drugog svjetskog rata na području Jugoslavije.

Osim nastave povijesti, u hrvatskom obrazovnom sustavu se teme poput povijesti i društvenog sistema u Sovjetskom Savezu mogu pronaći i u drugim nastavnim predmetima. Zanimljivo je što se takve teme tamo pronalaze u velikom opsegu. To su predmeti poput *Marksizam i socijalističko samoupravljanje* te *Teorija i praksa socijalističkog samoupravljanja*. U istoimenim udžbenicima se opširno opisuje socijalistički sustav u Sovjetskom Savezu te kako je to utjecalo na socijalističko samoupravljanje u Jugoslaviji.

U usporedbi s dosad analiziranim hrvatskim udžbenicima iz povijesti, udžbenik *Marksizam i socijalističko samoupravljanje 2*²⁴², autora Dušana Bilandžića, opširnije obrađuje vrijeme Staljina i njegove politike. Zanimljivo je kako udžbenici iz nastavnog predmeta koji nije predmet povijesti, o Staljinu govori više nego ijedan udžbenik iz povijesti, pojedinačno dakako. Ne samo da se opširnije osvrće na Staljina već i na raniju povijest sovjetske države u okviru nastanka socijalizma i SSSR-a te političke okolnosti u vrijeme carske Rusije.

*Politička povijest Rusije nije poznavala nikakvih demokratskih tradicija. Do građanske revolucije u veljači 1917. bila je to država carskog apsolutizma: samovoljne autokratske carske vladavine.*²⁴³

---

²⁴¹ ibidem, 111

²⁴² Bilandžić, Dušan. *Marksizam i socijalističko samoupravljanje 2*, Zagreb: Školska knjiga, 1987.

²⁴³ ibidem, 37

Osvrt na staljinizam autor je prikazao kroz gotovo tri stranice nastavnog sadržaja. Prvo, definirajući sam pojam *staljinizma*.

*Pod staljinizam se razumijevaju ideologija, politički program i poredak što su izvorno nastali i oblikovali se u Sovjetskom Savezu od sredine 20-ih godina.*²⁴⁴

Bilandžić želi naglasiti kako staljinizam kao politički program nije postao takav kao jedini mogući. Iako je staljinizmu prethodilo nastajanje socijalizma i revolucija, socijalizam kao takav nije kriv što su oni koji su bili na čelu sovjetske vlasti, a pritom se misli na Staljina, s politikom krenuli u drugom smjeru.

*... Njegovo uzdizanje [staljinizma] iziskivalo je napuštanje niza zasada oktobarske revolucije te revidiranje Marxove i Lenjinove teorije. Nova ideologija, politika i poredak ostvarivani su sredstvima i metodama koje će obilježiti cijelo jedno razdoblje u razvitku sovjetskog društva i ostati zapisani u povijesti suvremenog svijeta po svojoj nasilnosti. ...*²⁴⁵

Kritika Staljina kao i istoimenog političkog razdoblja provodi se kroz objašnjenje poteza koje je Staljin povukao kako bi politika Sovjetskog Saveza skrenula s prvotnog smjera. On se distancirao od ideje o socijalizmu kao svjetskom pokretu u kojemu bi socijalizam značio jednakost za sve bez centralizma. Suprotno tome, Staljin je zagovarao ideju o Sovjetskom Savezu kao najistinitije socijalističke zemlje koja ima pravo nadgledati sve ostale zemlje u kojim se ostvario socijalizam kao društveni pokret. Pritom autor spominje i suprotno mišljenje takvoj politici u obliku jugoslavenskog otpora i sovjetskog odgovora Jugoslaviji pomoću Rezolucije Informbiroa 1948. godine.²⁴⁶

Partijski nepotizam je nešto što je obilježilo Staljinovo vrijeme gdje se polako istiskivalo radništvo i seljaštvo, a sve se više pozornost pridavala državnim službenicima kao nešto što je suprotno Lenjinu.

---

²⁴⁴   ibidem, 40

²⁴⁵   ibidem

²⁴⁶   ibidem

*Kulturni život, koji je u postoktovarskom razdoblju obilježila slavna sovjetska avangarda u likovnim umjetnostima i književnosti, uništen je proglašavanjem doktrine „socijalnog realizma“ u umjetnosti. Umjetnost je pretvorena u, u prvom redu, „sluškinju“ tekuće politike.*²⁴⁷

Ono što autor ovog udžbenika također veže uz Staljina su kult ličnosti, bespogovorna poslušnost, diktatura, teror, čistke, progoni, itd. Zanimljiv je i podatak kako je od 26 članova Centralnog komiteta (izabranih još dok je Lenjin bio živ) samo njih osmero umrlo prirodnom smrću.²⁴⁸ I sam Lenjin je dvojio o tome odgovara li Staljin mjestu novog generalnog sekretara Partije. Bilandžić nam donosi i citat iz pisma kojeg je Lenjin pisao Kongresu partije, a čiji će sadržaj biti objavljen tek nakon Staljinove smrti.

*Staljin je previše grub, i taj nedostatak, sasvim nepodnošljiv u sredini i saobraćanju među nama, komunistima, postaje nepodnošljiv na dužnosti geneseke [generalnog sekretara partije]. Zato predlažem drugovima da razmisle o tome kako da se Staljin premjesti s tog mjesta i da se na njegovo mjesto postavi drugi čovjek ...*²⁴⁹

Nakon Staljinove smrti se počela se vršiti temeljita destaljinizacija gdje se kritizirao Staljinov kult ličnosti, a isto tako se nastojalo reformirati privredu.²⁵⁰ S obzirom da je Sovjetski Savez oko sebe imao svoje satelite u kojim se provodila Staljinova politika, bilo je potrebno i napraviti destaljinizaciju i u tim zemljama iako se kasnije pokazalo kako se ona nije odvijala istim intenzitetom i brzinom zbog straha od promjena na političkoj sceni zemalja satelita. Autor se ne suzdržava spomenuti kako se jedino u Jugoslaviji dogodila kompletna destaljinizacija

---

²⁴⁷ ibidem, 41

²⁴⁸ ibidem

²⁴⁹ ibidem

²⁵⁰ ibidem, 42

naglašavajući kako je jugoslavenski politički vrh imao hrabrosti kritizirati Staljina i njegovu politiku već u vremenu dok je spomenuti sovjetski vođa još uvijek bio živ.²⁵¹

I u slučaju socijalističkog samoupravljanja u Jugoslaviji se autor osvrće na sovjetski put u socijalizam kojeg, na neki način, izjednačava s vremenom carske Rusije dovodeći u pitanje jednakost klasa koju bi socijalizam trebao zagovarati. Umjesto toga, stvarnost je postao sovjetski birokratski aparat.²⁵²

Osim *Marksizma i socijalističkog samoupravljanja*, kao predmet takve naravi bio je i *Teorija i praksa socijalističkog samoupravljanja* uz kojem se koristio i istoimeni udžbenik²⁵³ autora Veljka Mratovića. Sam karakter nastavnog predmeta očekivao je povezanost s Lenjinovim učenjem i socijalizmom kao temeljem samoupravljanja. U izdanju udžbenika iz 1981. godine Lenjin i njegova vizija socijalizma u Sovjetskom Savezu bila je, na neki način, ispred svog vremena. Lenjinov Sovjetski Savez nije, u tom trenutku, bio dorastao klasnoj jednakosti, naglasku na radništvu i svemu onome što je temelj socijalizma.

Ono što je bitnije za pitanje jugoslavensko-sovjetskih odnosa jest pitanje jugoslavenskog otpora Informbirou. Možemo primijetiti opširan opis uzroka, tijeka i posljedica događaja iz 1948. godine.

*... Sve što se zbivalo u Sovjetskom Savezu, zbog velikog ugleda te zemlje u kojoj su oktobarska revolucija i V.I. Lenjin udarili temelje novih socijalističkih odnosa, primalo se nekritički i smatralo uzorom vrijednim oponašanja. ...*²⁵⁴

*... Od sovjetske vlasti ostala je samo vanjska slika. Realna vlast, centralizirana i apsolutna, u rukama sveobuhvatnog i svemoćnog državnog aparata kojim neometano gospodari jedan čovjek – Staljin. ...*²⁵⁵

---

²⁵¹ ibidem

²⁵² ibidem, 75

²⁵³ Mratović, Veljko. *Teorija i praksa socijalističkog samoupravljanja*, Zagreb: Školska knjiga, 1981.

²⁵⁴ ibidem, 27

²⁵⁵ ibidem

Pred kraj Drugog svjetskog rata bilo je jasno kako će Crvena armija igrati važnu ulogu u oslobađanju istočne Europe. Ta spoznaja donijeti će sovjetskom političkom vodstvu još veću slobodu i poticaj u širenju svog utjecaja na tim područjima. Kao i u analiziranim udžbenicima iz povijesti, specifičnost samostalnog partizanskog oslobađanja zemlje je činjenica koja se ponavlja kroz nastavni sadržaj i u ovom slučaju. Jugoslavenska želja za samostalnim putem u socijalizam dovest će se u sukob sa Staljinovim težnjama kontrole nad svim socijalističkim zemljama. U nastavnom sadržaju, Mratović specificira uzroke koji su doveli do sukoba Jugoslavije i Sovjetskog Saveza, a svoje korijene vuku još iz vremena dok je trajao Drugi svjetski rat. Točnije, Staljin je vodstvu NOB-a zamjerao formiranje samostalne i jedinstvene vlasti na čelu s Josipom Brozom Titom još za vrijeme Drugog zasjedanja AVNOJ-a, a i samo oslobađanje jugoslavenskog područja od strane partizana je također doveo u pitanje.²⁵⁶ Mratović ne zaboravlja niti sovjetske prigovore o nedemokratičnosti Jugoslavije optužujući ju da postupno uvodi kapitalizam. U tom slučaju možemo vidjeti ironiju cjelokupne situacije u kojoj će napadi i nepovjerenje Sovjetskog Saveza Jugoslaviju približiti upravo kapitalističkom Zapadu.

---

²⁵⁶

ibidem, 28

6. ZAKLJUČAK

Praćenje odnosa Jugoslavije i Sovjetskog Saveza kroz hrvatske udžbenike iz povijesti od 40-ih do 80-ih godina 20. stoljeća te nastavnim planovima i programima iz istog vremenskog razdoblja trebalo nam je pokazati narav tih odnosa ili kako je vlast željela da se oni shvaćaju. Glavno postavljeno pitanje bilo je kako se kroz godine mijenjala slika Sovjeta u hrvatskim udžbenicima i nastavnim planovima i programima te je li se, zapravo, uopće promijenila?

U prvim poslijeratnim godinama Jugoslavija je bila usko povezana sa Sovjetskim Savezom što se vidjelo i u sadržaju nastavnih planova i programa iz tog vremena. Što se tiče udžbenika, prvi obrađeni je tek iz 1955. godine koji je napisan još u vrijeme prekinutih odnosa SSSR-a i Jugoslavije. Prije 1948. godine, Sovjetski Savez se prezentira kao oslonac u borbi protiv neprijatelja te prijem socijalizma kojeg Tito teži primijeniti i na Jugoslaviju. Primjetna je i opširna povijest SSSR uključujući petoljetke, gospodarske planove, itd. Sovjetski Savez se idealizira, kao i bratstvo i jedinstvo južnoslavenskih naroda.

Nakon događaja 1948. slika Sovjetskog Saveza u nastavi povijesti postupno se mijenja. Isprva nije bilo velikih kritika Sovjetskog Saveza. Štoviše, slika sovjeta je apologetska. Početkom 50-ih godina se kreće s oštrijom kritikom Sovjetskog Saveza koja uključuje sporazum Ribbentrop-Molotov, uskraćivanje pomoći tijekom njemačke okupacije jugoslavenskih krajeva koji je okarakteriziran kao kukavički čin kako se ne bi zamjerili zapadnim saveznicima. Rezolucijom Informbiroa započinje i kritika Staljina u nastavnom sadržaju koja će se protezati sve do 80-ih godina i udžbenika tog vremena. Staljin je prikazan kao hladnokrvan diktator koji je u suprotnost s Lenjinom, simbolom Oktobarske revolucije koja će kroz sve godine nastave povijesti imati centralno mjesto kada je u sovjetska povijest u pitanju. Povijesti Sovjetskog Saveza se od sada pristupa objektivnije, ističu se negativne strane njihove politike, za vrijeme i poslije Drugog svjetskog rata, naglašavanje sovjetskog sporazuma s Hitlerom te teritorijalne pretenzije na zemlje Baltika i Rumunjske zbog naftnog bogatstva.

Sovjetske optužbe spram tadašnjeg jugoslavenskog vodstva okarakterizirane kao utemeljene na Staljinovim lažima. Donedavno prijateljstvo se pretvara u apsolutnu kritiku, ponajviše Staljina koji nije htio samostalnu i nezavisnu Jugoslaviju te je osuđivao njen samostalni put u socijalizam. Kroz udžbenike svih obrađenih razdoblja je naglasak jugoslavensko pravo na u odabiranje svog puta, bez upliva sa strane tj. Sovjeta. Gotovo uvijek će

biti naznačeno kako su Staljinovi hegemonistički i imperijalistički ciljevi bili kontrolirati Jugoslaviju i ne dopustiti joj samostalne odluke.

Po zatopljenju odnosa se odstupa se o Sovjetskom Savezu piše objektivnije i konciznije. Naglašava se kako su nesretne godine prekida odnosa bile ništa drugo doli posljedica Staljinove politike koju sada, nakon dolaska Hruščova na vlast, i SSSR osuđuje te priznaje svoju pogrešku.

Udžbenici te nastavni planovi i programi 60-ih, 70-ih i 80-ih godina uglavnom slijede iste obrasce nastavnog sadržaja. Sa svakim novim udžbenikom se dodaju novi povijesni podaci koju su se u međuvremenu dogodili u svijetu. Aktualnost Hladnog rata prisutna je u svakom udžbeniku 70-ih i 80-ih godina, a i 50-ih godina se osuđuje politika SSSR-a kao prijetnja svjetskom miru u kontekstu blokovske podjele i sukoba sa Zapadom. Isticanje jugoslavenske nesvrstanosti po pitanju Hladnog rata je nešto što će također biti dijelom svakog udžbenika od 50-ih do 80-ih godina.

Što se tiče uloge Crvene armije u Drugom svjetskom ratu na području Jugoslavije i njezinoj ulozi pri oslobađanju Beograda, neće joj se osporavati vojna pomoć u tim trenucima. Ali, to pitanje će uvijek biti detaljnije objašnjeno – Sovjeti su tražili dopuštenje za prolazak kroz zemlju, a Narodnooslobodilačka borba je najviše zaslužna za oslobođenje zemlje. To će stajati kao svojevrsni odgovor na Staljinove optužbe iz vremena Rezolucije Informbiroa i umanjivanje uspjeha jugoslavenskih partizana. Više puta će se davati do znanja kako je za socijalističku revoluciju na području Jugoslavije zaslužna samo KPJ, za razliku od drugih zemalja koje će postati sovjetski sateliti.

Kada govorimo o Zapadu, njegova slika je uglavnom ostajala ista kroz sva razdoblja. U početku, dok još nije bilo raskida jugoslavensko-sovjetskih odnosa, povijest zapadnih zemalja nemjerljivo je bila manjeg opsega u odnosu na povijest Sovjetskog Saveza. Nakon 1948. godine i Rezolucije Informbiroa, Jugoslavija se suočila prestankom trgovinskih veza sa sovjetskim istokom te je bila primorana okrenuti se Zapadu koji će uvijek, u nastavnim planovima i udžbenicima, biti simbol kapitalizma. Kroz nastavni sadržaj se može zaključiti kako su autori bili svjesni što je značila pomoć Zapada koja je za uzvrat očekivala priklanjanje njihovoj politici. Nastavni sadržaj daje na znanje kako je zapadna pomoć samo jedan oblik suzbijanja socijalizma koji se širio iz smjera Sovjetskog Saveza. Okretanje Zapadu, nakon što joj je SSSR okrenuo leđa, nije značilo da će Jugoslavija sada prigrliti kapitalizam, što se može iščitati i u nastavnom

sadržaju. Iako je Jugoslavija primila pomoć Zapada, u nastavi povijesti se i dalje vrši kritika kapitalističkog sustava te kako ta pomoć nije bila idealna, već je često bila uz loše uvjete.

Na kraju, jesu li jugoslavensko-sovjetski odnosi utjecali na nastavni sadržaj koji se učio na predmetu povijesti, posebice od 1945. do 1956. godine? Možemo reći kako jesu. Od neupitne potpore i idealiziranja Sovjetskog Saveza prvih poslijeratnih godina do potpunog preokreta i uvođenja kritičnosti i objektivnosti nakon 1948. godine. U prvim godinama nakon Rezolucije Informbiroa bila je primjetna anti-sovjetska propaganda kojom se učenicima željelo dati do znanja o karakteru sovjetskih ciljeva u vezi Jugoslavije. Po zatopljivanju odnosa 1956. godine, i u udžbenicima se, kako što je spomenuto ranije, primjećuje objektivni i kritički pristup u kojemu se vidi kako je Jugoslavija samostalna zemlja koja ima svoje mjesto na svjetskoj političkoj sceni, a koja se ne suzdržava kritizirati veliki Sovjetski Savez, čak ni kroz obrazovni sustav.

7. SUMMARY

With the fall of the Kingdom of Yugoslavia in 1941. and short-termed Independent State of Croatia at the end of the World War II, came a new socialistic government led by Josip Broz Tito that would reign for the next 48 years. In the first couple of years, after the World War II, Yugoslavia was firmly connected with the Soviet Union, a country that took a substantial part in liberating the east of Europe from the Axis Powers including Belgrade. But, as influential as it was on this parts of Europe, The Red Army wasn't the main reason why Yugoslavia's territory was liberated. The credit for that goes directly to Tito's partisans and that is the main reason why Tito's Yugoslavia could choose its own way into socialism apart from the soviet influence that would cause a split between the two countries later in the 1940's.

There are many ways to observe the relationship between the Soviet Union and Tito's Yugoslavia during the 1945-1956. period and one of them is the theme of this thesis – croatian history school books and curriculums. History books that were used date from the 1955. until 1983. and curriculums from 1946. until 1988. These sources show how and to what extend USSR was portrayed and presented to the students including key moments that marked the relations between the two countries; Red Army influence, the split in the 1948., view on the Cold War, etc. The research in this thesis could be split in two time periods that show the contrast in portraying USSR and its actions; 1945-1948. and 1948-1956. The first one shows firm connections and friendly attitude toward the Soviet Union emphasising the union between the two countries. The latter period is interesting because, after the split in 1948., portrayal of the Soviet Union calmed in its glorification and took the opposite route, hyper critical one with the hints of anti-soviet propaganda (especially regarding the 1948. split). Also, in the school-books and curriculums after the 1956. and the re-establishment of the Yugoslav-Soviet relations, the portrayal of the Soviets became more objective showing that Yugoslavia earned its place in the world apart from the USSR and is not afraid to have an objective standpoint regarding the Soviet actions in the world.

8. LITERATURA

Nastavni planovi i programi (kronološki):

Ministarstvo prosvjete Narodne Republike Hrvatske. *Nastavni plan i program za gimnazije i klasične gimnazije - izmjene i dopune za školsku godinu 1946./47. I. Jezici, povijest, Ustav FNRJ i filozofija*, Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske, 1946

Ministarstvo prosvjete Narodne Republike Hrvatske. *Nastavni plan i program za gimnazije, klasične gimnazije i sedmogodišnje škole za školsku godinu 1947./48. III. Povijest, Ustav FNRJ i filozofija*, Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske, 1947

Ministarstvo prosvjete Narodne Republike Hrvatske. *Nastavni plan i program za osnovne škole u Narodnoj Republici Hrvatskoj za školsku godinu 1947./48.*, Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske, 1947.

Ministarstvo prosvjete Narodne Republike Hrvatske. *Nastavni plan i program za gimnazije (od I. do VIII. razreda)*, Zagreb: 1948

Ministarstvo prosvjete Narodne Republike Hrvatske. *Nastavni plan i program za osnovnu školu*, Zagreb: 1948.

Nastavni plan i program za osmogodišnje škole i niže razrede gimnazije. Zagreb: Školska knjiga, 1951.

Savjet za prosvjetu, nauku i kulturu. *Nastavni plan i program za narodne četverogodišnje i šestogodišnje škole i niže razrede osmogodišnjih škola*, Zagreb: Školska knjiga, 1954.

Zavod za unapređenje nastave i općeg obrazovanja NR Hrvatske. *Osnovna škola - programska struktura*, Zagreb: Školska knjiga, 1958.

Zavod za unapređenje školstva Savezne Republike Hrvatske. *Osnovna škola - odgojno obrazovna struktura, III. izdanje*, Zagreb: Školska knjiga, 1965.

Zavod za unapređivanje osnovnog obrazovanja Socijalističke Republike Hrvatske. *Naša osnovna škola: odgojno-obrazovna struktura*, Zagreb: Školska knjiga, 1974.

Zavod za unapređivanje stručnog obrazovanja Socijalističke Republike Hrvatske. *Osnove nastavnog plana i programa za srednjoškolsko obrazovanje u SR Hrvatskoj*, Zagreb: Školska knjiga, 1974.

Plan i program odgoja i osnovnog obrazovanja 2: Predmetna nastava - jezično-umjetničko područje, društveno područje, stran jezici, zajednica učenika, Zagreb: Školske novine, 1988/9.

Udžbenici i povijesne čitanke (kronološki):

Istorija za IV. razred osnovne škole, Beograd: Znanje, 1952.

Čubelić, Tomo. *Pregled historije Narodnooslobodilačke borbe Jugoslavije*, Zagreb: Matica hrvatska, 1955.

Čubelić, Tomo. *Povijest za VIII. razrede narodne osmogodišnje škole i za IV. razrede gimnazije, II. dio*, Zagreb: Školska knjiga, 1956

Čubelić, Tomo. *Povijest za VIII. razred osnovne škole, 8 izdanje*, Zagreb: Školska knjiga, 1962.

Čubelić, Tomo. *Put slobodi - povijesna čitanka za VIII. razred osnovne škole*, Zagreb: Školska knjiga, 1962.

Blažeković, Stjepan. *Povijest naroda Jugoslavije s osnovama nauke o društvu za I. razred ekonomske škole*, Zagreb: Centar za izdavanje skripata za stručne škole: Zavod za školstvo Gradske skupštine Zagreba, 1964.

Žeželj, Mirko. *Historijska čitanka - Prošlost i sadašnjost 3 za VIII. razred osnovne škole*, Zagreb: Školska knjiga, 1966.

Đuranović, Žeželj. *Prošlost i sadašnjost – historija za VIII. razred osnovne škole*, Zagreb: Školska knjiga, 1966.

Đuranović, Žeželj. *Prošlost i sadašnjost 3 – udžbenik povijesti za VIII. razred osnovne škole, XII. prerađeno izdanje*, Zagreb: Školska knjiga, 1974.

Jelić, Vukadinović, Bilandžić. *Narodi u prostoru i vremenu 4 – Udžbenik povijesti za VIII razred osnovne škole*, Zagreb: Školska knjiga, 1975.

Jelić, Vukadinović, Bilandžić. *Narodi u prostoru i vremenu 4 – Udžbenik povijesti za VIII razred osnovne škole*, IV. neizmijenjeno izdanje, Zagreb: Školska knjiga, 1977.

Mratović, Veljko. *Teorija i praksa socijalističkog samoupravljanja*, Zagreb: Školska knjiga, 1981.

Jelić, Vukadinović, Bilandžić. *Narodi u prostoru i vremenu 4*, 8. neizmijenjeno izdanje, Zagreb: Školska knjiga, 1983.

Lovrenčić, Jelić, Vukadinović, Bilandžić. *Čovjek u svom vremenu 4 (udžbenik povijesti za VIII. razred)*, Zagreb: Školska knjiga, 1987.

Bilandžić, Dušan. *Marksizam i socijalističko samoupravljanje 2*, Zagreb: Školska knjiga, 1987

Ostala literatura:

Banac, Ivo. *Sa Staljinom protiv Tita: Informbirovski rascjepi u jugoslavenskom političkom pokretu*, [s engleskog preveo Josip Šentija], Zagreb: Globus, 1990.

Calvocoressi, Peter. *Svjetska politika nakon 1945.* [s engleskog preveli Nedjeljka i Janko Paravić], Nakladni zavod Globus – Adamić, Zagreb, 2003.

Dukovski, Darko. *Povijest srednje i jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća II.*, Zagreb: Alinea, 2005.

Goldstein, Ivo. *Hrvatska 1918 - 2008.*, Zagreb: EPH Liber, 2008.

Jakovina, Tvrtko. *Američki komunistički saveznik - Hrvati, Titova Jugoslavija i Sjedinjene Američke Države 1945.-1955.*, Zagreb: Profil International: Srednja Europa, 2003.

Kissinger, Henry. *Diplomacija* [prevele Jasna Grubić i Vesna Tomić], Zagreb: Golden marketing, 2000.

Koren, Snježana. *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945-1960)*, Zagreb, Srednja Europa, 2012.

Petrungaro, Stefano. *Pisati povijest iznova*, Zagreb: Srednja Europa, 2009.

Roberts, J.M, *Povijest Europe*, Zagreb: AGM, 2002.

Štrbac, Čedomir. *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja - sukob KPJ i Informbiroa*, Beograd: Prosveta, 1984.